COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP 's-Gravenhage
telefoon 070-4416611

Samenstelling/Productie
mw. drs. J. Bookelman
mw. J. Chabinath
mw. I. Ender
mw. drs. M. Höfkens
M. van Ingen
mw. drs. S.R. Jonkergouw
mw. drs. M. Keereweer
drs. M. Koenders
mw. drs. L.A. Nizet
mw. drs. M. Polman
mw. drs. C. Scheffer
drs. A. Schuurman
ir. M. Verwey

Begeleidingscommissie
D. Brouwer de Koning
W. de Jong
drs. W.B.J. Polman
ir. D. van der Veen
ir. J. G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Rooduyn vorm & druk

's-Gravenhage, november 1995

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING
A. Schuurman
oktober 1992

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK
M. Keereweer
M. Polman
C. Scheffer
december 1993

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE
M. Keereweer
M. Polman
december 1993

D. GEBIEDEN MET BYZONDERE WAARDEN
M. Polman
december 1993

E. INVENTARISATIE
M. Keereweer
M. Polman
C. Scheffer
1993

INHOUDSOPGAVE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

2. FYSISCHE GESTELDHEID
   2.1. Bodem en reliëf
   2.2. Afwatering

3. GRONDGEBRUIK
   3.1. Ontginning en verkavelingspatroon
   3.2. Agrarisch grondgebruik
   3.3. Niet-agrarisch grondgebruik
   3.4. Ontwikkelingen na 1945
   3.5. Visuele karakteristiek

4. INFRASTRUCTUUR
   4.1. Landwegen
   4.2. Wateren
   4.3. Dijken en kaden
   4.4. Tramwegen
   4.5. Nutsvoorzieningen

5. NEDERZETTINGEN
   5.1. Algemeen
      5.1.1. Functionele ontwikkeling
   5.2. Kernen
      5.2.1. Schipluiden
      5.2.2. Den Hoorn
      5.2.3. Gaag (gedeeltelijk)
      5.2.4. Hodenpijl
      5.2.5. Negenhuizen
      5.2.6. Zouteveen
      5.2.7. Lierhand
      5.2.8. Oostbuurt (gedeeltelijk)
      5.2.9. 't Woud
   5.3. Verspreide bebouwing

LITERATUURLIJST

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

D. GEBIEDEN MET BYZONDERE WAARDEN

E. INVENTARISATIE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

De gemeente Schipluiden ligt in Midden-Delfland in het westen van de provincie Zuid-Holland. Schipluiden is in het kader van het M.I.P. ingedeeld in de regio Delf- en Schieland (zie bijlage 1).

De gemeente wordt begrensd door De Lier en Naaldwijk (in het westen), Wateringen (noordwesten), Rijswijk (noorden), Delft (noordoosten), Schiedam en Vlaardingen (zuidoosten) en Maasland (zuiden) (zie bijlage 1a).

Het gemeentelijk grondgebied is tot stand gekomen na samenvoeging (en opheffing) van een zevental gemeenten. Hoog en Woud Harnasch werd in 1833 bij Hof van Delft (zie bijlage 3) gevoegd. Sint Maartensregt (in de Dorppolder) en Hodenpijl werden in 1855 opgeheven en kwamen bij Schipluiden. In hetzelfde jaar ging Zouteveen op in Vlaardinger-Ambacht en Groeneveld in Hof van Delft. Deze gemeente werd in 1921 opgeheven. Het grondgebied werd verdeel over Delft, Pijnacker en Schipluiden. Vlaardinger-Ambacht werd in 1941 bij Schipluiden (de Zouteveense Polder) en Vlaardingen gevoegd. In 1960 vond een - voorlopig laatste - grenswijziging plaats, waarbij de Lage Abtwoudsche Polder bij Delft kwam.
De huidige grenzen zijn dus mede het gevolg van planologisch-administratieve beslissingen uit het verleden. Ze hebben ook functioneel-landschappelijke en historisch-juridische kenmerken. Ze vallen onder andere samen met een aantal waterlopen, die tevens als polderscheidingen fungeren: met de Vlaardinger Vaart en de Zweth in het zuiden, de Kromme Zweth en de Dulder in het noorwesten, het Rietslootje (een poldersloot) in het zuidwesten. In het oosten valt de grens samen met de Tanthofkade, terwijl noordelijk hiervan de gemeentegrens gevormd wordt door de bebouwde kom van Delft, de tramdijk Delft - Den Hoorn en de voormalige scheidingswetering van de Voordijkshoornse Polder. De grens met de gemeente De Lier loopt langs de Oostbuurtseweg en de Noord Lierweg.

Op 1 januari 1990 telde de gemeente Schipluiden 8.243 inwoners bij een totale oppervlakte van 30,00 km^2. De bevolkingsdichtheid bedroeg op dat tijdstip 280 inwoners per vierkante kilometer landoppervlak.

Naast het gelijknamige dorp telt Schipluiden nog een achttal kernen: Den Hoorn, Hodenpijl, Negenhuizen, Zouteveen, Gaag, de Oostbuurt, Lierhand en 't Woud. Schipluiden, Den Hoorn en 't Woud hebben een zekere kern, de overige nederzettingen zijn langgerekte lintnederzettingen langs een weg of langs een waterloop.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Bodem en reliëf

Schipluiden ligt op de grens van twee landschapstypen: ten oosten van de Gaag ligt het zogenaamde inversielandschap van jonge zeeklei-op-veengronden. Ten westen van de lijn Den Hoorn - Maasland is de laag jonge zeeklei dusdanig dik, dat hier niet meer van klei-op-veengronden gesproken kan worden.

Tijdens het Subboreaal in de periode 2300-700 v. Chr. ontstond het oppervlakteveen, dat een groot deel van West-Nederland bedekte. In het Westland zette zich nadien gedurende een aantal fasen jonge zeeklei af en werd het veen geheel of gedeeltelijk weggeslagen.
De afzettingen werden veroorzaakt door stijgingen van de zeespiegel. Het water doorbrak de natuurlijke oeverbeschermingen, de strand- en oeverwallen.
In de periode 500-200 v. Chr. werd vanuit een vloedkreek, die in het noorden van de gemeente langs Den Hoorn liep, een dunne laag (minder dan één meter dik) kalkloze zware klei afgezet. De vloedkreken verlandden allengs: ze slibden vol met klei en zand. Op de oevers werd een pakket jonge zeeklei afgezet. Deze kleilagen wigden geleidelijk uit, werden verder van de kreek af steeds dunner, zodat de gronden daar naar venige klei tendeerden: in het centrum van de Harnaschpolder en de Woudse Polder bestaan de kommen uit klei, in het westen van de Harnaschpolder en het noordwesten van de Woudsepolder, langs de kade van de Woudse Droogmakerij is de bodem venig van karakter.
De bodem in het zuiden is gevormd in de periode 1130-1170 toen nieuwe overstromingen het gebied teisterden. De kreek van waaruit de kleiafzettingen plaatsvonden, liep ten zuiden van het dorp Schipluiden door tot in de Zouteveense Polder. Hierbij werd, met name in de Dorppolder en de Klaas Engelbrechtspolder, een dek van circa één meter dikke matig zware zeeklei (het zogenaamde Westlanddek) afgezet. In het zuidoosten van de gemeente (de Zouteveense Polder en de Duifpolder) is slechts een dun kleilaagje afgezet, zodanig dat beter van kleiig veen gesproken kan worden.

De ontginning (ploegen) en ontwatering van het gebied veroorzaakte allengs een daling van de venige bodem (inklinking en oxidatie), waardoor het huidige inversielandschap ontstond. Vooral in de oostelijke helft van de gemeente, waar het kleidek relatief dun was, bereikte dit proces een belangrijke omvang en verrezen de voormalige vloedkreken, dichtgeslibd met klei en zand (die minder inklonken), als kreekruggen in het landschap te midden van de venige kommen (= inversie). De hoogteverschillen kunnen in dit gebied wel één à anderhalve meter bedragen (tussen circa 1,5 en 3 meter -NAP).
In het westen, waar de bodem uit een dikker kleidek bestaat, trad beduidend minder klink op, zij het dat ook hier het maaiveld licht daalde tot circa 1 meter -NAP. In de door de laat-Middeleeuwse overstromingen getroffen polders was geen sprake van inversie, maar werd door maaivelddaling het reeds aanwezige reliëf geaccentueerd.

De algemene terreinhelling, bepaald door de dikte van het afgezette kleidek, loopt dus grofweg af van west (weinig klink) naar oost (veel klink).

Vanaf de 19e eeuw is de bodem ten noorden en ten oosten van Den Hoorn en in de Groeneveldse Polder verhoogd met een laag duinzand, vermengd met slootbagger of mest. Deze zogenaamde opgevaren gronden zijn uitstekende tuinbouwgronden (zie 3.2.).

In het noordwesten van de gemeente ligt een kleine droogmakerij. Hier is in de eerste helft van de 19e eeuw de venige bodem afgegraven. Na de droogmaking (1845) is oude zeeklei te voorschijn gekomen. Zowel de ondergrond, als de bovenste lagen bevatten nog organisch materiaal (meermolm), zodat de klei een slap karakter heeft.

2.2. Afwatering

De polders in de gemeente Schipluiden ressorteren onder het hoogheemraadschap Delfland. De afwatering vindt plaats in zuidelijke richting op de Nieuwe Waterweg. De meeste polders behoorden tot de zogenaamde Westambachten, die via de sluizen bij Vlaardingen en Maassluis afwaterden. De Voordijkshoornse- en Harnaschpolder behoorden tot de Oostambachten. Zij maakten gebruik van de sluizen bij Schiedam. Tegenwoordig maken de twee genoemde polders eveneens deel uit van de boezem van het Westland.
Ontwatering van de polders wordt bemoeilijkt door het reliëf en door in het terrein aanwezige kleibanen (zie 2.1.). Onderbemaling via windmolens moet de hieruit gerezen problemen (plaatselijk wateroverlast en tegelijk elders te droge grond) oplossen.

Oorspronkelijk waterde het gebied via een aantal natuurlijke kreken (onder andere de Zweth) in zuidwestelijke richting af op de Maas. In de 13e eeuw is de afwatering in zuidoostelijke richting verplaatst en zijn sluizen aangelegd, die in de 14e eeuw verplaatst zijn naar hun huidige locatie in de gemeenten Maassluis en Vlaardingen. Door de voortdurende daling van het maaiveld (zie 2.1.) was intensivering van de afwatering noodzakelijk. Er werd een boezemstelsel gegraven, bestaande uit onder andere de Gaag en de Vlaardingervaart. Via schutsluizen werden de twee boezemstelsels in Delfland (de zogenaamde West- en Oostambachten) gescheiden (zie 4.2.). Het natuurlijke afwateringssysteem, waarbij gebruik werd gemaakt van getijdesluizen, werd vanaf het begin van de 15e eeuw bijgestaan door windbemaling (zie tabel 1.), waardoor polders ontstonden, afgescheiden van elkaar door kaden. In 1562 werd een boezempeil ingesteld: men mocht niet langer onbeperkt op de boezem lozen, dit vanwege het te geringe waterbergende vermogen van de boezem.
In de 19e eeuw bleek dit probleem nog steeds actueel. Er werd besloten de afwatering via stoomgemalen te intensiveren. De boezembemaling werd door de ingebruikname van het stoomgemaal Van der Goes bij de Vijfsluizen bij Schiedam (1864) en het dieselgemaal Mr Dr C.P. Zaayer te Maassluis (1928) verbeterd. Ook de afzonderlijke polders stichtten stoomgemalen (zie tabel 1.). In de eerste helft van de 20e eeuw vervingen de meeste polderbesturen de stoommachines voor diesel- respectievelijk electrische installaties. Dikwijls werden deze in de oude behuizing geplaatst.

Tabel 1.
afwatering van de polders in Schipluiden

Polder	Eerste vermelding Watert af op	Mech. aandrijving windbemaling	stoom	diesel	electr.
Dorppolder	Oostgaag	1557	1876		1920
Duifpolder	Vlaardinger Vaart	1459	1872		1938
Groeneveldse Pr.	Monsterwatering	1719			1960
Harnaschpolder	Harnaschwatering	1514		1918	na1940
Holierhoekse-en	Vaardinger Vaart	1502	1868		
Zouteveense Pr.	Vlaardinger Vaart		1883		1919
Kerkpolder	Gaag	1413	1880	1938	1958
Klaas Engel-brechtspolder	Gaag	1514	1879	1947	1984
Voordijkshoornse Polder	Buitenwatersloot	?			1920/25
Woudsepolder	Harnaschwatering	1514	1918		1942
Woudse Droog-makerij	Harnaschwatering	1846		1946	1951

N.B.: Zie voor de ligging van deze polders het kaartmateriaal in de bijlagen.
Alleen in de Groeneveldse Polder is de oude windmolen (uit 1719) nog operationeel. De molen staat aan de Groeneveldsche- of Monsterwatering en dient als reservebemaling voor het in 1960 in gebruik genomen elektrogemaal naast de molen. De overige poldermolens zijn afgebroken of afgebrand.

Een aantal polders (de Harnaschpolder, de Woudse Polder, de Klaas Engelbrechtspolder en de Holierhoekse en Zouteveense Polder) bestond uit meerdere delen met verschillende peilen, elk bemalen door aparte windmolens. Dikwijls werd bij het verwijderen van de windmolens de bemaling door slechts één gemaal overgenomen. De hoge delen waterden sindsdien af op de lagere, waar een gemaal het water op de boezem bracht. Alleen het Hooipoldertje, onderdeel van de Harnaschpolder, beschikt nog over een eigen gemaal. De Holierhoekse en Zouteveense Polder werd tot 1936 door twee stoomgemalen drooggehouden. Beide polderdelen werden gescheiden door de Zweth, de huidige gemeentegrens tussen Vlaardingen en Schipluiden. In 1936 werd het Zwethgemaal buiten werking gesteld, in 1980 afgebroken.

In 1971 werden de polders die door de Gaag, de Vlaardinger Vaart en de Delftsche Schie begrensd werden, opgeheven. Het ging hier om de Holierhoekse en Zouteveense Polder, de Kerkpolder, de Lage Abtwoudse Polder (Delft) en de Polder Noord-Kethel (Schiedam). Zij gingen op in het bemalingsgebied Vockestaart. De afzonderlijke polderdelen beschikken ieder nog wel over een eigen bemalingsinstallatie.

3. GRONDGEBRUIK

3.1. Ontginning en verkavelingspatroon

In het gebied dat tegenwoordig bekend staat als Midden–Delfland, was reeds 20 eeuwen voor Christus en in de Romeinse tijd bewoning. Tot de Ottoonse tijd (circa 1000) had de landbouw in het gebied van het huidige Schipluiden een overwegend autarkisch karakter. De bewoners hielden zich bezig met akkerbouw en hielden schapen. Graanteelt vond plaats op de veengronden, die toen nog relatief hoog lagen. Dijken waren niet nodig. De boerderijen stonden op hooggelegen plaatsen, soms op kunstmatig aangelegde hoogten op de grens van klei– en veengronden. In het westelijk gedeelte van de Woudse polder zijn een aantal van deze hoogten nog te herkennen. Ze zijn in de 14e eeuw, na de bedijking van het gebied, verlaten. Men trok naar 't Woud, dat eveneens op een hoogte ligt.
Na 985, toen het gebied in handen van de graaf van Holland kwam, namen de grootschalige en systematische ontginningen een aanvang (in zogenaamd cope–verband). Het grondgebied werd vanuit Maasland, Delft (Hof van Delft) en Vlaardingen, waar grafelijke hoven waren, ontgonnen. Na 1083 leverde ook de abdij van Egmond zijn deel aan het werk. Maar ook vrije boeren vestigden zich in het gebied. Binnen de huidige gemeentegrenzen stonden in de Middeleeuwen een aantal hofsteden, die deels allodiaal bezit en deels aan de graaf leenplichtig waren: het Huis ten Dorpe en Steenhuys in de Dorppolder, Groeneveld in de gelijknamige polder, Keenenburg bij het dorp Schipluiden en Hodenpijl. Deze hofsteden zijn alle verdwenen. Enkele fundamenten en de naamgeving van de op deze plaatsen gebouwde nieuwe boerderijen herinneren nog aan de Middeleeuwse stenen boerderijen.

Eerst werden de hoger gelegen polders (ten noorden van de Woudseweg) ontgonnen. Zo dateert de Woudsepolder vermoedelijk uit de 10e eeuw. De lager gelegen gebieden, waar men veel wateroverlast had, volgden enkele eeuwen later, na de bedijking van het gebied: de Dorppolder in de 11e eeuw (na overstromingen in de periode 1130–1170, waarbij het Westlanddek (zie 2.1.) werd afgezet, herontgonnen vanuit De Lier), de Zouteveense Polder in eind 13e eeuw.

Tijdens de ontginningen kwam een loodrecht op een aantal ontginningsassen opstrekkende verkaveling tot stand. De voornaamste ontginningsassen zijn de Gaag (Dorppolder, Kerkpolder en Klaas Engelbrechtspolder), de Vlaardingervaart (Zouteveense Polder en Duifpolder), de Woudseweg (de Woudsepolder), de Look (de Voordijkshoornse Polder en de Harnaschpolder), de Oostbuurtseweg (Dorppolder) en de Zweth (de Zouteveense Polder). In de vroeg ontgonnen polders ten noorden van de Woudse weg (de Groeneveldse, de Woudse polder en de Harnaschpolder) kwam een onregelmatige verkaveling tot stand, die deels uit stroken bestond, maar ook tendeerde in de richting van een mozaiekverkaveling van onregelmatige blokken. Voor de kavelsloten werd onder andere van veenstroompjes (en de vloedgeul de Lee of Lier) gebruik gemaakt. Ook de bodemgesteldheid (een overgangsgebied van kleiige en venige gronden) droeg bij aan het onregelmatige patroon. De verkaveling heeft een noord–zuid gericht patroon.
De verkaveling in de later ontgonnen polders (vrijwel uitsluitend met gegraven kavelsloten) bestaat uit opstrekkende lange tot zeer lange, rechte en evenwijdige stroken. Slechts plaatselijk verstoort een restontginning met enkele blokvormige kavels het rationele patroon. In de Zouteveensepolder is de bedding van de Kene (zie 4.2.) nog zichtbaar in de

verkaveling, evenals de zuidelijke eendenkooi. In deze polders is de verkavelingsrichting overwegend west–oost, uitgezonderd de Dorppolder en het zuidelijk gedeelte van de Zouteveense Polder (tot de Slinksloot), dat vanuit de Zweth ontgonnen is.

In het westen van de gemeente ligt de Woudse Droogmakerij, gerealiseerd in 1845. In de diep gelegen polder (circa 1,5 meter dieper dan de omringende polders) kwam een rationele, korte strokenverkaveling tot stand. De zuidelijke kade van de droogmakerij volgt een oud riviertje, hetgeen resulteert in een onregelmatig kadeverloop en een restverkaveling.

Na de Eerste Wereldoorlog, maar vooral na de Tweede Wereldoorlog is de verkaveling in de Zouteveense Polder en in de Dorppolder licht gewijzigd. In de Dorppolder bij Oostbuurt werden ten behoeve van de akkerbouw enkele kavelsloten gedempt en stroken samengevoegd. In de Zouteveense Polder werd de strokenverkaveling extra benadrukt door een verlenging van de kavels, doordat de scheidingssloten tussen achter elkaar liggende kavels gedempt werden. Het oorspronkelijke verkavelingspatroon wordt daarnaast minder herkenbaar door de aanleg van kassencomplexen, recreatiegebieden en de Rijksweg A 4.

3.2. Agrarisch grondgebruik

Toen in de late Middeleeuwen het maaiveld begon te dalen (zie 2.1.), werden de akkers en de boerderijen verplaatst van de veengronden naar de hoger (en droger) gelegen kreekruggen. Zo komt in het lager gelegen deel van de Zouteveense Polder vrijwel geen bebouwing voor. De wegen werden meestal niet verplaatst, zodat de boerderijen ver van de weg kwamen tc liggen en lange oprijlanen nodig waren. Voorbeelden hiervan zijn de boerderijen langs de Zouteveenseweg en langs de Gaag bij Hodenpijl). Vanaf de 17e eeuw, toen de handel in landbouwprodukten op gang kwam, bouwde men de boerderijen meer en meer langs waterwegen (vanwege de transportmogelijkheden).

De daling van het maaiveld vanaf de late Middeleeuwen veroorzaakte tevens een verschuiving in het produktiepakket: de akkerbouw nam af ten gunste van de tuinbouw en de veeteelt. In enquetes van 1494 en 1514 werd opgemerkt dat akkerbouw alleen nog in droge jaren mogelijk was. De toegenomen vraag uit de steden naar veeteelt en tuinbouw–produkten en de opkomende handel (import van graan) versterkte dit proces. In Schipluiden ontwikkelde zich een vroeg–kapitalistische veeteelt (boter– en kaasproductie). Bij de boerderijen werden groentetuinen en boomgaarden aangelegd, waarvan de produkten eveneens in de steden afgezet werden.

Akkerbouw was vanaf de 17e eeuw van ondergeschikt belang. De produkten dienden voor–namelijk als voedergewassen voor het vee (haver, na de oorlog snijmais). Daarnaast werden aardappelen en suikerbieten verbouwd, in de 19e eeuw ook tarwe en gerst.
De akkers (minder dan 10% van het landbouwareaal) lagen voornamelijk in de Dorppolder (jonge zeeklei).

Veeteelt is nu de belangrijkste agrarische bezigheid van de boeren in de gemeente. De rundveestapel behoort tot de meest omvangrijke van Zuid–Holland. Deze bedroeg rond 1870 bijna 4000, een eeuw later ruim 8000 stuks. De zuivelprodukten (boter en kaas) vonden in de Hollandse steden, waaronder Delft, een afzetmarkt. In de eerste helft van de

20e eeuw werd het zelfkazen en zelf boter maken steeds meer afgestoten en werden de boeren consumptiemelkers. De melkfabriek nam de traditionele taken van de boeren over. Gelijk met de toename van de melkproduktie namen ook de vlees– en eierproduktie fors toe, vooral na 1895. Vanaf het einde van de 19e eeuw voedde de stadsbevolking zich in toenemende mate met dierlijke eiwitten. De varkens– en kippenhouderijen groeiden in snel tempo. Het aantal paarden liep daarentegen terug als gevolg van het toenemend gebruik van mechanische trekkracht (tractoren).

In de Zouteveense Polder, vlak langs de Keenwetering, lagen twee eendenkooien. Aan de Zouteveenseweg staat een boerderij genaamd "Eendenoord". De zuidelijke van de twee kooien is tijdens het Interbellum opgeruimd. De ligging is nog herkenbaar aan de aanwezige verkaveling. De andere is – inclusief de kooikerswoning – nog steeds in bedrijf.

Het Westland beschikt over een aantal voor de tuinbouw zeer gunstige omstandigheden. De vruchtbare bodem (verbeterd door het opvaren van gronden), de matigende invloed van de zee op het klimaat, de nabijheid van grote steden (Delft en Den Haag) en goede vaarverbindingen met die steden maakten het gebied bij uitstek geschikt voor groente– en fruitteelt.
De tuinbouw was tot het einde van de 19e eeuw van beperkte omvang. Bij de laat–Middeleeuwse hofsteden en de 17e eeuwse boerderijen lagen fruitboomgaarden en warmoezenierstuinen. De opkomst van de steden (Delft en Den Haag) verzekerde een regelmatige vraag naar de tuinbouwprodukten. Delftenaren stichten vanaf de 17e eeuw bedrijfjes langs de Hoornse Vaart richting Den Hoorn. De teelt betrof produkten als appels, peren, bessen, stokbonen, bloemkool en sla. Langs de Gaag, de Noordhoornsewatering en de Look ten noorden van Den Hoorn en in het dorp Schipluiden waren de gronden met bagger geschikt gemaakt voor tuinbouw (opgevaren gronden), zodat rond 1850 hier vele boomgaarden te vinden waren. Na de landbouwcrisis (1878–1894), die overigens Schipluiden als veeteeltgebied niet zwaar trof, nam de tuinbouw toe. Jongste zonen van veeboeren kregen enkele hectaren land (om bedrijfssplitsingen bij overlijden te voorkomen) en begonnen zelfstandige tuinbouwbedrijfjes. Ook werden boomgaarden bij boerderijen gekapt en de vrijgekomen gronden voor groenteteelt bestemd.
Tuinbouw is zeer (kapitaal– en arbeids)intensief: met enkele hectaren grond kan men al een levensvatbaar bedrijfje beginnen. Het benodigde kapitaal werd door de Boerenleenbank (tegenwoordig de Rabo–bank) verstrekt.
Een groenteveiling genaamd de Cooperatieve Warmoeziersvereniging "De Delftsche Groentenveiling" werd in 1893 te Den Hoorn opgericht. In 1975 fuseerde de veiling met die in De Lier, waarbij de Cooperatieve Veilingvereniging Delft–Westerlee tot stand kwam. De veiling in Den Hoorn staakte toen haar activiteiten.

Aanvankelijk werden groenten (spruitjes) en fruit van de koude grond verbouwd; in 1911 werd de glastuinbouw (tomaten, sla, bloemkool en spinazie) geïntroduceerd. De eerste jaren vond de teelt voornamelijk in plat glazen bakken plaats. In de jaren '30 werden kunstmatig verwarmde kassen (warenhuizen) in gebruik genomen, waardoor tomaten, komkommers en sla de voornaamste produkten werden.

De tuinbouwgronden en kassencomplexen werden voornamelijk gesitueerd aan waterwegen om de aanvoer van kolen en mest en de afvoer van de eindprodukten mogelijk te maken. Den Hoorn, dichtgelegen bij Delft, ontwikkelde zich tot het tuinbouwhart van de gemeente.

De voornaamste complexen lagen en liggen langs de Look en de Noordhoornse Watering ten noorden van Den Hoorn en langs de Buitenwatersloot of Hoornse Vaart ten oosten van het dorp. Na de Eerste Wereldoorlog kwam in de Woudse Droogmakerij de tuinbouw van de grond. In de periode tussen de twee wereldoorlogen groeide tuinbouw ook rond Schipluiden, nadat deze in de periode 1880–1910 sterk verminderd was.
In de jaren '20 werd een begin gemaakt met de verbetering van de wegen in de gemeente (zie 4.1.). Het vervoer per as verdrong het transport over water, waardoor de kassen niet meer noodzakelijk langs de vaarwegen werden gebouwd. Dieper de Harnasch– en Voordijkshoornsepolder in verrezen nu ook kassencomplexen.

De gemeente bestond gedurende de 19e en de eerste helft van de 20e eeuw grofweg voor 80 à 85% uit grasland. De overige gronden werden als akkerland en tuinbouwgrond gebruikt. Na 1870 nam de akkerbouw af ten gunste van de tuinbouw, die per hectare veel meer rendement opleverde.

3.3. Niet-agrarisch grondgebruik

In het westen van de gemeente ligt de kleine Woudse Droogmakerij. Hier was de veenbodem nooit met een kleidek bedekt. Vanwege de specifieke veensoort was ze geschikt voor afgraving ten behoeve van de turfwinning. Het octrooi tot vervening werd verleend in 1804. Voorwaarde voor de vervening was, dat de hieruit ontstane veenplas onmiddellijk na het beeindigen van de turfafgraving drooggelegd zou worden en geschikt gemaakt voor agrarische doeleinden. Dit is omstreeks 1845 gebeurd.

3.4. Ontwikkelingen na 1945

Na de oorlog bleven de rundveehouderij en de tuinbouw onder glas het gezicht van de gemeente bepalen. In 1960 maakte de weidegrond 85% van het landbouwareaal, akkerland 4% (voornamelijk in de Dorppolder) en tuinbouw 12% (voor de helft kassen en de helft koude grond). In de tuinbouw is een duidelijke verschuiving van de groenten– naar de bloementeelt opgetreden. In de Groeneveldse Polder, het gebied bij Oostbuurt langs de Zijde, in de Woudse Droogmakerij en ten noorden van Den Hoorn breidde de kassenbouw zich verder uit. Zelfs in de Zouteveense Polder verrezen incidenteel enkele kassen.
Daarentegen vonden talrijke aanslagen op het landbouwareaal plaats. De kernen Den Hoorn en Schipluiden breidden zich uit met enkele nieuwbouwwijkjes. Dit ging gepaard met de sloop van de kassen bij het dorp. De instandhouding van het groene karakter van Midden–Delfland (Maasland en Schipluiden) kwam steeds meer in gevaar door het voortschrijden van de kassenbouw in het noorden en westen van het gebied, maar ook door de stedelijke groei van Delft, Rijswijk, Maassluis, Vlaardingen, Schiedam en Rotterdam. De bebouwde kom van Delft heeft de gemeentegrens van Schipluiden al bereikt en dreigt Den Hoorn op te slokken.
In 1960 werd het gebied als bufferzone aangewezen. Het kreeg een dubbele bestemming: agrarisch en recreatief (dagrecreatie). De oude infrastructuur vervult een belangrijke functie: de vaarwegen voor de watersport, de voormalige tramlijn is fietspad geworden. In de jaren '70 is in het oosten van de Kerkpolder een recreatiegebied aangelegd (zwembad) en in de Voordijkshoornse Polder de zogenaamde Hof van Delft. Dit alles ging ten kosten van de agrarische sector. Het veeteeltbedrijf heeft na de oorlog veel terrein moeten prijsgeven.

3.5. Visuele karakteristiek

Ofschoon Schipluiden een groene bestemming heeft, wordt het beeld van de gemeente grotendeels bepaald door andersoortige objecten. Het gebied rond Den Hoorn en in het noordwesten slibt geleidelijk aan dicht met kassen, terwijl bij Den Hoorn de hoogbouw van Delft dominant aanwezig is.
Het zuiden van de gemeente heeft haar groene open karakter beter behouden (weilanden, boezemvaarten, de eendenkooi en de erfbeplanting bij de boerderijen), maar wordt bedreigd door de Rijksweg A 4, die op een grondlichaam wordt aangelegd. Tevens is de bebouwing van Vlaardingen en Schiedam waarneembaar.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Landwegen

Door de gemeente Schipluiden loopt een drietal verbindingswegen. Een vierde, de Rijksweg A 4 van Rijswijk naar Vlaardingen is in aanleg. Van Delft naar De Lier loopt de provinciale weg nummer 12, ten oosten van Den Hoorn Hoornseweg en ten westen ervan Woudseweg geheten. Langs de Gaag (op de boezemkade) loopt de verbinding van Maasland, via Schipluiden en Den Hoorn naar Delft, respectievelijk de Gaagweg, Rijksstraatweg en Hoornsekade genaamd. Tenslotte vormt de Zouteveenseweg de verbinding tussen Schipluiden en Vlaardingen. Opvallend is het gebrek aan verbindingen met het noorden. De Zweth vormt hier een onoverkomenlijke hindernis.

Van de genoemde wegen behoren de Gaagweg, de Rijksstraatweg en de Hoornsekade tot de oudste wegen in dit deel van Zuid–Holland. De weg maakte deel uit van de interregionale verbinding tussen Delft en de Hollandse en Zeeuwse eilanden. In de late Middeleeuwen werd de weg al genoemd en in de 16e eeuw werd ze, om haar belang aan te geven, als "grafelijkheidsweg" aangeduid. In 1810 werd de weg verhard met een puinlaag en in 1821 tot rijksweg 4 benoemd en bestraat. Ten zuiden van het dorp Schipluiden in Gaag en in Den Hoorn waren twee tollen gevestigd. Rond de eeuwwisseling zijn deze verwijderd.
De tak van de A 4 over de Zuidhollandse eilanden werd na de Tweede Wereldoorlog verplaatst en bereikte via de Beneluxtunnel (in plaats van het Rozenburgs veer) het vasteland, maar stopte bij het Kethelplein. De functie van verbinding tussen Delft (en Den Haag) en de steden aan de Nieuwe Waterweg werd reeds in de jaren '30 overgenomen door de toen aangelegde Rijksweg A 13. Pas recent is begonnen de rijksweg vanaf het Kethelplein bij Schiedam noordwaarts door te trekken naar Rijswijk. Hiermee wordt de weg langs de Gaag, die een sluiproute vormde voor het verkeer tussen Maassluis/Vlaardingen en Delft, ontlast.

Beschikte de rijksweg reeds in het begin van de 19e eeuw over een deugdelijke verharding. in de tweede helft van de 19e eeuw zijn de meeste andere hier genoemde wegen (van lokaal of interlokaal belang) verbeterd. Zo is de Zouteveenseweg in 1864 begrind. In de eerste helft van de 20e eeuw volgde de bestrating en later asfaltering van de meeste wegen. Sommige polderwegen beschikken nu nog steeds over een gebrekkig wegdek.

In de eerste helft van de 20e eeuw werd met het toenemend autoverkeer de behoefte aan een goed wegennet steeds nijpender. De ontwikkeling van het Westland vroeg om aan– en afvoerwegen van grondstoffen en eindprodukten. In dit kader werd de Woudseweg, die De Lier en Westerlee met Delft verbond, onderdeel van het provinciaal wegenplan van 1927 en in de eerste helft van de jaren '30 verbeterd. Ten zuidwesten van 't Woud werd ten zuiden van de bestaande (bochtige) weg een geheel nieuw trace aangelegd (de Burgemeester van de Goeslaan).

Na de Tweede Wereldoorlog zijn, aansluitend bij reeds lang aanwezige polderwegen (zoals de Woudselaan en de Zwethkade Zuid) talloze ontsluitingswegen aangelegd naar de (tuinbouw)bedrijven die dieper de polder in liggen.

In 1892 werd een omnibusverbinding tussen Maassluis en Delft geopend, in 1925 een autobusdienst. De autobusdienst werd geexploiteerd door de Westlandsche Stoomtramweg Maatschappij ter vervanging van de in 1925 gestaakte tramdienst voor het personenvervoer (zie 4.4.). Beide deden Schipluiden en Den Hoorn aan.

4.2. Wateren

De gemeente Schipluiden beschikt over een uitgebreid stelsel van waterwegen, die zowel een functie voor de afwatering (boezemwater) als voor de scheepvaart vervullen. Tot in de 20e eeuw vond bijna alle vervoer over water plaats. Dammen en schutsluizen in de Kerstanjewatering en de Buitenwatersloot, aangelegd als waterstaatkundige scheiding tussen de Oost- en Westambachten (zie 2.2.), bemoeilijkten het vervoer aanzienlijk. Een aantal van deze hindernissen zijn in de 17e eeuw opgeruimd of verplaatst (naar Delft). In de Gaag, de Look en de Harnaschwatering liggen nog een aantal keersluizen.
Pas met de opkomst van het vrachtvervoer over de weg in de jaren '20 kwam aan de positie van het vervoer over water een einde. Sindsdien worden de waterwegen voornamelijk voor het lokaal vervoer gebruikt, bijvoorbeeld voor het transport van landbouwprodukten van de tuinderijen naar de veiling. De laatste decennia is het toerisme belangrijk geworden.

De waterlopen zijn deels van natuurlijke oorsprong (vloedkreken en veenstromen), deels door menselijke hand gegraven. Het kronkelige beloop van gedeelten van de Vlaardingervaart en van de Gaag doet vermoeden dat zij overblijfselen van oude vloedkreken (zie 2.1.) zijn. Vermoedelijk is de "Scipluyde", die de gemeente haar naam heeft gegeven, de Middeleeuwse voorganger van de Vlaardingervaart. Ook de Zweth, de Slinksloot, de Keen en de Look zijn overblijfselen van veenstromen. Het riviertje de Kene stroomde van 't Woud via Schipluiden naar de Slinksloot, maar is in de late Middeleeuwen afgedamd. De Look zou hiervan een zijtak zijn geweest.
De genoemde kreken zijn in de Middeleeuwen (eerste helft 13e eeuw) verlegd, verlengd, uitgediept en genormaliseerd (het gedeelte van de Gaag tussen Schipluiden en Den Hoorn onder andere). Verder werden door middel van gegraven wateringen de kreken met elkaar verbonden om de afwatering van dit gebied te verbeteren: de Zijde, de Groeneveldsche of Monsterwatering, de Kerstanjewetering en de Harnaschwatering. De Kickert of Hoornse Vaart is in de 15e eeuw als verbinding tussen de stadsgracht van Delft en de Gaag aangelegd.

Langs de Vlaardingervaart, de Gaag en de Hoornse Vaart werd in de 17e eeuw een jaagpad aangelegd voor veerdiensten tussen Delft en Maassluis (1644) respectievelijk Vlaardingen (1654) waren er via de genoemde veerdiensten waren er circa 1800 verbindingen met Maasland en Maassluis, Delft en Rotterdam. Na 1870, toen de weg langs de Gaag en de Vlaardingervaart verhard werd, nam het belang van de beurtvaart snel af. De invoering van de omnibus en de tram (zie 4.1. en 4.4.) betekende het einde.
Het oude jaagpad is ten zuiden van Schipluiden nog redelijk bewaard gebleven. Bij Vlaardingse Schouw (Zouteveen) is nog een overzetveer aanwezig waar in vroeger tijden het jaagpaard werd overgezet. Ten noorden van Schipluiden is in de 20e eeuw op de kade de tramlijn (tegenwoordig fietspad) aangelegd.

In de vlieten en de vaart werd druk gevist (op snoek). Verder hadden zij een recreatieve functie, bijvoorbeeld als zwemwater. Vooral sinds de jaren '60 van de 20e eeuw zijn de

vaarten belangrijke watersportgebieden (dagrecreatie) geworden (zie 3.4.). In Schipluiden is in de jaren '80 een jachthaven aangelegd.

4.3. Dijken en kaden

De aanleg van kaden en dijken geschiedde vanwege twee redenen: als bescherming tegen het buitenwater en om de afvoer van binnenwater te verzorgen.
Tijdens de ontginningen werden kaden aangelegd als dam tegen wateroverlast uit de nabijgelegen, nog niet ontgonnen veengronden. De Tanthofkade ('t anthooft = het tegenhoofd, het uiteinde van een kavel), de huidige gemeentegrens tussen Delft en Schipluiden, dateert vermoedelijk uit de 9e eeuw en diende om de ontginningen ten oosten van de kade te beschermen tegen wateroverlast vanuit het westen, dat toen nog wildernis (moeras) was. Later functioneerde de kade als waterscheiding tussen de Oost– en Westambachten (zie 2.1.). Ook het talud van de Voordijkshoornseweg vervulde een dergelijke functie. De Zuidkade tussen de Kerkpolder en de Zouteveensepolder beschermde de eerstgenoemde polder tegen overstromingen vanuit het zuiden.
Vanaf de 10e eeuw werden ten westen van Schipluiden dijken aangelegd om het land voor overstromingen vanuit zee te behoeden. De oude dijk die Maasland beschermde, hield bij Burgerdijk ineens op. In de eerste helft van de 11e eeuw is de dijk verlengd tot 't Woud. De Oostbuurtseweg maakte hiervan deel uit. De verkaveling ten zuidwesten van 't Woud volgt het oude dijkbeloop, de dijk is hier niet meer aanwezig. In de 12e eeuw is het dijktalud van de Noord Lierweg aangelegd, om de overstromingen vanuit de Leede of Lier te beperken. De dijk heeft een hoefijzervormige structuur en sluit via een dwarsbedijking aan op de Oostbuurtseweg.

Vanaf het midden van de 15e eeuw, toen het proces van terreindaling zijn invloed had doen gelden en windmolenbemaling noodzakelijk was, werden kaden aangelegd om de polders te beschermen tegen het boezemwater. Met dit doel kwamen bijvoorbeeld de kaden langs de Gaag en de Vlaardingervaart tot stand. In het dorp Schipluiden is het kadedeel bij het voormalige Keenenburg van een betonmuur voorzien.

Naast de primaire functie als waterkering fungeerden de meeste boezemkaden tevens als verbindingsweg of als vestigingsplaats voor bewoning. Op de kade zijn wegen, trekpaden of tramlijnen aangelegd. Hun dikwijls bochtige verloop is dan ook in een aantal wegen terug te vinden (de Gaagweg, de Oostbuurtseweg etcetera).

4.4. Tramwegen

Door de gemeente liep een tramlijn van de Westlandsche Stoomtramweg Maatschappij (de W.S.M.). In 1912 werd de lijn Naaldwijk–De Lier–Maaslandse Dam (1907) doorgetrokken via Schipluiden en Den Hoorn naar Delft.
De tramlijn liep van Maaslandse Dam in noordelijke richting langs de Gaag. Bij het dorp Schipluiden boog de lijn oostwaarts af (en passeerde via een – nog bestaande – brug de Vlaardingervaart), om ten noorden van het dorp weer op de Gaagkade aan te sluiten. Ten zuiden van Den Hoorn maakte het traject een oostwaartse bocht en bereikte via een tramdijk dwars door de polder Delft.

De tramlijn functioneerde in de eerste plaats voor het vervoer van tuinbouwprodukten. Al in 1925 werd het personenvervoer stopgezet. Het goederenvervoer bleef tot 1966 functioneren. Het betrof hier voornamelijk het vervoer van groenten, brandstoffen en andere tuinbouwbenodigdheden (glas, stro en kunstmest). Het toenemend gebruik van de fiets, de bus (zie 4.1.) en de vrachtauto maakte verdere exploitatie onrendabel.
Zowel bij Den Hoorn (dicht bij de groenteveiling) als bij Schipluiden was een station gevestigd. In beide gevallen lag het station buiten de toenmalige bebouwde kom. Het station van Schipluiden aan de Otto van Zevenderlaan (op het terrein van de voormalige ridderhofstad Keenenburg, zie 5.2.1.) is sinds 1989 in gebruik als dorpsmuseum.
Naast het station Schipluiden en de trambrug zijn ook grote delen van het traject nog herkenbaar. Op de tramdijk van Maasland tot Den Hoorn is een fietspad aangelegd. Deze wordt alleen in de bebouwde kom van Schipluiden onderbroken, hoewel ook hier de loop van de lijn in het stratenpatroon is terug te vinden.

4.5. Nutsvoorzieningen

De toenmalige gemeente Hof van Delft werd in 1911 op het waterleidingnet van Delft aangesloten. In 1927 werd het Gemeente Waterleidingbedrijf Schipluiden opgericht. Het water werd geleverd door de Westlandsche Drinkwaterleiding Maatschappij NV, gevestigd te Monster. Een watertoren heeft de gemeente nooit gehad. Toch duurde het dikwijls nog jaren voordat met name in het buitengebied waterleiding werd aangelegd. Zouteveen werd pas in 1970 op het stelsel aangesloten.
Elektriciteit kreeg de gemeente uit Delft. De verbinding met Hof van Delft werd in 1911 aangelegd, met Schipluiden in 1914.
Ook gas betrok men van Delft. Hof van Delft werd in 1911 als eerste op de gasleverantie aangesloten, Zouteveen als laatste in 1980.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

De gemeente Schipluiden bestaat uit de kernen Schipluiden, 't Woud, Den Hoorn, Hodenpijl, Oostbuurt, Lierhand, Gaag, Negenhuizen en Zouteveen. In de polders en langs de dijken en kaden liggen verspreid tal van boerderijen en arbeiderswoningen. Tabel 2 geeft een indicatie van de omvang van de verschillende kernen. Hieruit blijkt dat de gemeente uit twee grotere kernen bestaat (Den Hoorn en Schipluiden) en tal van gehuchten. De historisch naam van deze bebouwingsclusters voorkomt dikwijls dat ze niet onder het kopje "verspreide bebouwing" vallen.

Tabel 2. De bevolking van de kernen in de gemeente Schipluiden in 1960.

kernen	bevolking
Schipluiden	1570
Den Hoorn	2842
Hodenpijl	225
Gaag	155
Negenhuizen en Zouteveen	322
't Woud	55
Oostbuurt	86
Verspreide bebouwing	760

De huidige gemeente is gevormd uit een zevental gemeenten (zie hoofdstuk 1.), ontstaan uit gelijknamige ambachtsheerlijkheden die deels teruggaan op Middeleeeuwse oorsprong: Hodenpijl, Hof van Delft, Harnasch of Groeneveld, Dorp, Sint Maartensrecht, 't Woud en Zoutenveen. Schipluiden ontstond pas in 1570, toen het zich van Maasland afscheidde. In de Franse tijd (1795-1813) werden de ambachtsheerlijkheden omgezet in de gelijknamige gemeenten.

De bevolkingsomvang van de verschillende ambachten fluctueerde in de 17e en 18e eeuw binnen zekere grenzen. De agrarische economie beperkte de groeimogelijkheden van de nederzettingen. Alleen Hof van Delft vertoonde een omvangrijke bevolkingstoename in de periode 1680-1750, vermoedelijk onder invloed van de ontwikkelingen in het dichtbij gelegen Delft.

Tabel 3.
De bevolkingsomvang van Schipluiden 1622-1829

jaar	Schiplui.	H v Delft	Dorp	't Woud	M.recht	Hodenpijl
1622	399	579	106	98	48	118
1680	361	475	88	66	40	101
1747	369	722	87	102	42	110
1795	366	739	112	109	29	151
1829	446	854	119	118		147

Pas in de 19e eeuw kon de gemeente zich van de Malthusiaanse ketenen ontworstelen en zette, in de rug gesteund door de agrarische hoogconjunctuur, een omvangrijke structurele groei in (zie tabel 4), die alleen in de periode 1870–1880 onderbroken werd door een geringe daling van de bevolkingsomvang. In Hof van Delft, dat direct grensde aan de singels van Delft, vestigde zich na 1870 veel industrie, mede omdat in de binnenstad de ruimte voor bedrijfsvestigingen beperkt was (hoge grondprijzen). Ook verrezen hier arbeiderswijken (onder andere het Agnetapark), die echter bij de grenswijziging van 1921 bij Delft werden getrokken. Als gevolg van de opheffing van de gemeente Hof van Delft gingen 1418 inwoners uit de gemeente over naar Schipluiden.
In vergelijking met de groei in de jaren tot 1930, die beperkt was gebleven tot enkele honderden mensen per decennium, nam na dat jaar de bevolkingsgroei fors toe. Ook na de Tweede Wereldoorlog groeide de gemeente snel (forensisme), zij het dat in de jaren '70 tijdelijk een licht inzinking optrad. Na 1980 herstelde de groei zich weer.

Tabel 3.
De bevolkingsontwikkeling van Schipluiden 1837–1990

jaar	Schipluiden	Hof v Delft	jaar	Schipluiden
1837	742*	902	1930	3625
1847	805*	914	1940	
1860	828	1175	1950	5309
1870	979	1405	1960	6337
1880	975	1664	1970	7573
1890	1019	2601	1980	7416
1900	1139	3727	1990	8243
1910	1236	4900		
1920	1409	5612		

* Inclusief Hodenpeil en Sint Maartensregt.

5.1.1. Functionele ontwikkeling

Schipluiden wordt al eeuwenlang gedomineerd door een relatief ontwikkeld agrarisch bedrijf. De meeste bewoners waren en zijn direct of indirect bij het agrarisch bedrijf betrokken. In het begin van de 19e eeuw werd ongeveer 50% van de beroepsbevolking als land- of tuinbouwer aangeduid. Dit percentage is tot 1947 zelfs nog licht gestegen, vanwege de toename van het relatief arbeidsintensieve werk in de tuinbouw. Na de Tweede Wereldoorlog was het aantal tuinders in de gemeente groter dan het aantal veeboeren, ondanks het feit dat de tuinders minder dan 10% van het landbouwareaal bewerken.
Ook de nijverheid en de dienstensector staan in het teken van de landbouw. De verwerking en het transport van landbouwprodukten zorgen voor veel werkgelegenheid. In het midden van de 19e eeuw was er een leerlooierij (bewerking van koeienhuiden). In de tweede helft van de 19e eeuw was er in het dorp een scheepswerfje gevestigd, dat groentenschuiten produceerde.
Reeds in 1413 stond er in het dorp een korenmolen. De huidige korenmolen "De Korpershoek" dateert uit 1772 en staat aan de Oostgaag in het westen van het dorp, op een schiereilandje. De molen was oorspronkelijk in Leimuiden gevestigd, maar werd in 1950 overgeplaatst naar Schipluiden ter vervanging van een in 1945 afgebrande molen. De molen is in 1991 gerestaureerd.
In Hodenpijl stond in het midden van de 19e eeuw een houtzaagmolen.

Een aantal bedrijven in Den Hoorn onder de rook van Delft vertoonde een zuiver industrieel (niet-agrarisch) karakter. De meeste bedrijven zijn gevestigd langs de provinciale weg, de van oost naar west lopende verkeersas, respectievelijk Hoornseweg en Woudseweg genaamd. In de 18e en 19e eeuw waren er enkele blekerijen in het dorp gevestigd. Op de hoek van de Rijksstraatweg en de Woudseweg stonden tot in de eerste helft van de 20e eeuw enkele zaagmolens. Hier is tegenwoordig de fabriek voor kisten en pallets van Hallensleben gevestigd.
Ten oosten van het dorp aan de Hoornseweg stonden gedurende de tweede helft van de 19e eeuw en de eerste decennia van de 20e eeuw een zaagmolen, de Oliemolen "De Mercurius" en de veiling (zie 3.2.).
Langs de genoemde as zijn de laatste decennia twee bedrijfsterreinen aangelegd, het oostelijke aan de Hoornseweg op het voormalig veilingterrein.

5.2. Kernen

De meeste nederzettingen binnen de gemeente vertonen (van oorsprong) een eenvoudige lineaire structuur (weg- en dijkdorpen), die zij ontlenen aan de ligging aan water- of landwegen en op verlande vloedkreken. Alleen Schipluiden en Den Hoorn hebben een duidelijke kern, veroorzaakt doordat zij op een plaats liggen waar meerdere (land- en water)wegen bij elkaar komen. Hodenpijl ligt tussen Schipluiden en Den Hoorn aan de Gaag. Gaag, de lineaire nederzetting die tot in Maasland doorloopt, bestaat uit enkele boerderijen en arbeiderswoningen aan het gelijknamige water. Oostbuurt en Lierhand zijn van oorsprong dijkgehuchten aan de Oostbuurtse respectievelijk de Noord Lierweg. Zouteveen en Negenhuizen zijn wegdorpen zonder kernvorming: de boerderijen zijn gekoppeld aan de ligging van de kreekrug (zie 2.1.) in de Zouteveense Polder. 't Woud is een terpdorp, ontstaan doordat de boeren bij elkaar bescherming zochten tegen wateroverlast.

5.2.1. Schipluiden

De naam Scipleda wordt genoemd in een document uit 1083. Het betrof toen een bevaarbare rivier (de Lede), die een van de ontginningsassen binnen de gemeente was. Vermoedelijk gaat het om de Vlaardingervaart. Vlak bij de plaats waar de vaart, de Gaag en de Keen bij elkaar komen, werden (in ieder geval reeds in de 12e eeuw) enkele boerderijen gebouwd. Later groeide het dorp uit tot een lineaire nederzetting aan weerszijden van de Gaag.
Rond 1850 bestond het dorp uit een dubbel bebouwingslint aan beide zijden van de Gaag. Het telde 81 huizen en 330 inwoners. De Hervormde kerk in het noorden en de korenmolen in het zuiden vormden de bebouwingsgrens. De dubbele lintbebouwing op beide oevers (met achter de huizen moestuinen) van de Gaag was tussen de kerk en de huidige Burgemeester van Gentsingel respectievelijk de Westlander vrijwel aaneengesloten. Daar zuidelijk van, richting de molen lagen slechts enkele boerderijen (met groentetuinen en fruitboomgaarden). Beide oevers werden door drie bruggen met elkaar verbonden.
Tegenover de kerk lag aan de Gaag een Middeleeuwse ridderhofstad, Keenenburg, gesticht in de 15e eeuw (op de plaats van een ouder complex uit de 11e eeuw) en gesloopt in 1798. Het was genoemd naar de Kene, een veenstroom (zie 4.2.). Recent zijn bij archeologisch onderzoek de fundamenten weer gevonden en is een gedeelte heropgebouwd.

Het landgoed eromheen werd omstreeks 1900 opgeruimd Op het voormalig terrein werden de tramweg en het station aangelegd (1912). De halte, die buiten de toenmalige bebouwde kom lag, was via de Keenenburgweg te bereiken. Aan deze weg haaks op de Gaag vond omstreeks de eeuwwisseling reeds nieuwbouw plaats. Langs de Gaag tegenover de Hervormde kerk werd onder andere de Gereformeerde kerk gebouwd (1892) en verees een nieuw buurtje (de Singel). In het laatste kwart van de 19e eeuw en het eerste decennium van de 20e eeuw werd verder de lintbebouwing op de noordoever van de Gaag zuidwaarts verlengd in de richting van de begraafplaats en de korenmolen. Tevens werden achter de kerk en achter de huizen langs de Dorpsstraat woningen gebouwd.
Na 1912 werd de oude lintstructuur geleidelijk aangetast. Langs beide zijden van de Keenenburgweg verrees een open lintbebouwing, terwijl ook ten zuiden van het station aan de Zouteveenseweg (tot aan de Zuidkade) nieuwbouw werd gepleegd. Aan de Vlaardingervaart direct ten zuiden van de tramlijn werden tuinderijen (met kassen) aangelegd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog (1939-45) werd achter het gemeentehuis (H.K. Pootplein) de eerste aanzet gegeven tot een nieuwbouwwijkje (de Burgemeester Musquetiersingel).
Op de noordelijke oever ontstond de Boomgaardlaan (met onder andere een school) als begin van een stratenpatroon. Ook werd de lintbebouwing langs de Gaag noordwaarts uitgebreid met enkele woningen; in het zuiden ontstond bij de korenmolen een buurtje.
Na de Tweede Wereldoorlog vond een planmatige uitleg plaats met woonwijken ten zuiden van de Gaag uit de jaren '50 en '60 en ten noorden van de Gaag uit de jaren '80. De aanleg van deze wijk ging gepaard met de sloop van boerderijen en kassen,die naar de toenmalige inzichten, niet in het gezicht van de wijken pasten. De noordelijke wijk werd afgesloten door een rondweg om de Dorpsstraat door het oude centrum te ontlasten van het doorgaand verkeer.

De ambachtsheren van Schipluiden zetelden in het Rechthuis annex herberg het Wapen van Schipluiden. Tijdens het Interbellum werd het huidige gemeentehuis aan de Keenenburgweg (H.K. Pootplein) betrokken.
De Nederlands Hervormde kerk van Schipluiden vormt de noordoostelijke grens van de oude dorpsbebouwing. Oorspronkelijk stond de kerk in het centrum van Schipluiden, maar door het verdwijnen van een aantal boerderijen belandde het steeds meer aan de buitenzijde. Dit verklaart vermoedelijk het feit dat het koor aan de weg staat, en niet de toren,zoals gewoon is. Reeds in 1088 was er sprake van een kerk. Het huidige gebouw dateert uit de eerste helft van de 16e eeuw. In 1810 werd de toren gesloopt en vervangen door een houten klokketorentje. De kerk is in 1956-1958 gerestaureerd.
Bij de kerk stonden een pastorie (het huidige gebouw dateert van 1891) en een dorpsschooltje. In 1828 is het kerkhof gesloten en werd ten zuiden van de bebouwde kom een nieuwe burgerlijke begraafplaats aangelegd.
In 1892 werd aan de Singel door de Gereformeerde Kerk een eigen godshuis ingewijd. Hier was in de jaren 1894-1923 ook de oude pastorie gevestigd. In 1955 werd het kerkgebouw echter voor de eredienst gesloten en vervangen door een nieuw gebouw aan de Dr J. de Koninglaan, waar in 1950 al een nieuwe pastorie was gebouwd. De oude kerk werd omgebouwd tot garage.
In de 20e eeuw was er lange tijd alleen confessioneel onderwijs gegeven in een school aan de Boomgaardlaan bij de Hervormde kerk. Na de oorlog kwamen in de nieuwbouwwijken nog enkele confessionele scholen tot stand. In 1975 werd er een openbare basisschool gesticht.

5.2.2. Den Hoorn

Den Hoorn is de meest volkrijke kern van de gemeente. De nabijheid van Delft, dat via de Hoornse Vaart en de Hoornsekade snel te bereiken was, was hiervoor verantwoordelijk (zie 4.2 en 5.1.1.). Het dorp werd ook wel Dijkshoorn genoemd. Het werd, voorzover bekend, in 1317 voor het eerst genoemd.

Het telde in 1561 17 woningen. De ambacht Hof van Delft, waarvan Den Hoorn de belangrijkse plaats was, telde in 1632 103 woningen, een eeuw later 128 huizen.
Evenals Schipluiden ligt Den Hoorn op een knooppunt van land- en waterweg (uitvals- en ontginningsassen). Anders dan het eerstgenoemde dorp, waar een dubbele lintbebouwing aan de Gaag tot stand kwam, was hier lange tijd geen sprake van een as, die de bebouwing bepaalde. Ook van een dorpscentrum op het kruispunt van de wegen was geen sprake. Langs de Hoornsevaart richting Delft vestigde zich vooral nijverheid (molens, de veiling etcetera, zie 5.1.1.) terwijl in het westen en zuiden de bebouwing uit incidentele boerderijen en enkele zaagmolens bestond. De voornaamste bewoningsas was nog wel de Lookwatering, waar op het terrein tussen deze waterloop en de Voordijkshoornseweg een langgerekt (open) lint met boerderijen en tuinderswoningen tot stand kwam. Langs de Look lagen tuinbouwgronden.

In de geschetste situatie van rond 1850 kwam in de tweede helft van de 19e eeuw weinig verandering tot de decennia voor en vlak na de eeuwwisseling (1880-1910). In die periode nam de tuinbouw fors toe en werden de eerste kassen gebouwd, voornamelijk langs de Lookwatering. De bebouwing aan de Woudseweg en de Voordijkshoornseweg verdichtte zich enigszins. Ten zuidoosten van het dorp kwam de tramlijn van de W.S.M. (zie 4.4.) tot stand, met een station die via de Schoolstraat te bereiken was.

Na de Eerste Wereldoorlog trad onder invloed van de ontwikkelingen in de tuinbouw (zie 3.2.) in Den Hoorn een beduidende groei op van de bebouwde kom. De tuinbouwgronden breidden zich uit, vooral naar het noorden in de Harnaschpolder, maar ook naar het weten langs de Buitenwatersloot en naar het zuiden. De woningvoorraad groeide navenants. De lintbebouwing aan de Lookwatering en de Dijkshoornseweg verdichtte zich, maar bleef open van karakter. Haaks op de Dijkshoornseweg kwamen de eerste polderontsluitingswegen tot stand met tuinderswoningen en kassen (onder andere de Woudschelaan en de Laan van Groenewegen).
Ook aan de noordzijde van de Buitenwatering naar Delft kwam nieuwbouw tot stand. Ten zuiden van de weg lag het veilingterrein (inclusief de haven) en het tramstation. De weg naar het station, de Schoolstraat, werd bebouwd met rijtjes woningen. Ook langs de Gaag in de richting van Hodenpijl kwam aan beide zijden van het water nieuwbouw tot stand. Omvangrijker was echter de nieuwbouw aan de Woudseweg, waar voornamelijk aan de noordkant een redelijk aaneengesloten lintbebouwing ontstond.
Na de oorlog werd langzaam een woonwijkje ten noorden van de Hoornsekade (Oranje Nassauplein en omgeving) aangelegd. De voornaamste bouwactiviteiten vonden in de jaren '60 plaats. Daarnaast zijn op het voormalig Veilingterrein (gesloten in 1975) en langs de Woudseweg twee bedrijfsterreinen ingericht. Daarnaast werd de bebouwde kom vooral vanuit het noorden ingesloten door kassencomlexen. Om de kassen te bereiken werden polderwegen aangelegd, waaraan talloze nieuwe tuinderswoningen werden gebouwd. Vanuit het oosten drong de bebouwing van Delft op, die inmiddels de gemeentegrens bereikt heeft.

De laatste decennia is in het kader van de "reconstuctie" van Midden-Delfland een tweetal recreatieterreinen aangelegd, De Hof van Delft in het noordoosten, de Kerkpolder ten zuidoosten van de bebouwde kom. Ten westen van de bebouwde kom is de aanleg van de Rijksweg 4 een ingrijpende aangelegenheid. Hiervoor is de Woudse weg omgeleid.

De gemeenteraad van Hof van Delft vergaderde in het oude Rechthuis annex herberg in het centrum van Den Hoorn. Het gebouw is meermalen verbouwd.

5.2.3. Gaag (gedeeltelijk)

Het gehucht Gaag langs het gelijknamige water behoort voor het grootste deel tot de gemeente Maasland. Slechts een kleine oostelijke uitloper van de lintbebouwing behoort tot Schipluiden. Gaag of Sint Maartensrecht bestaat uit een aantal boerderijen, waarvan enkele teruggaan op 17e en 18e eeuwse exemplaren. Zij liggen alle aan de Gaagweg tussen Schipluiden en Maasland. Bij de meeste boerderijen lagen tuinen en boomgaarden. Na de Eerste Wereldoorlog is ook hier op beperkte schaal kassenbouw opgetreden.
De Gaag was de ontginningsas van waaruit de Dorppolder is ontgonnen. De bebouwing bevindt zich dan ook voornamelijk langs de noordoever van de waterweg, langs de Gaagweg. Aan de overzijde van de Gaag ligt de voormalige tramdijk (in de periode 1902-1966 als zodanig in gebruik).

Anders dan het gedeelte van het gehucht dat bij Maasland hoort, zijn hier geen belangrijke ontwikkelingen te signaleren. De nieuwbouw in de periode 1850-1912 beperkt zich tot enkele huizen en schuren. Ook na de Tweede Wereldoorlog bestaat de voornaamste nieuwbouw uit uitbreidingen van reeds bestaande agrarische bedrijven.

5.2.4. Hodenpijl

Hodenpijl ligt als een lintnederzetting aan de Gaag ten noordoosten van Schipluiden. Het bestaat uit een open lintbebouwing aan beide zijden van het water. Een tweetal bruggen verbindt de beide oevers met elkaar: de Schout-Jansbrug en een ijzeren brug uit 1859. Daarnaast liggen, via lange oprijlanen, aan de Ommelaan en aan de parallelweg langs de aan te leggen Rijksweg A4 verspreid boerderijen. De boerderijen Willemsburg en Mariestein zouden oorspronkelijk op en langs een verdwenen dijk, de Voddedijk langs de Kene (zie 4.3.), hebben gelegen. De dijk lag in het verlengde van de Zouteveenseweg tussen Schipluiden en 't Woud. Later is de Gaag in rechte lijn gegraven en verdween de Kene. Liep echter voor de oorlog dwars door de Klaas Engelbrechjtspolder.
Hodenpijl is ontstaan rond een oude hofstad, die in 1313 in de bronnen werd genoemd, maar in de tweede helft van de 14e eeuw twee maal is geplunderd. Langs de Gaag zijn nog een drietal plaatsen waar resten van een eventuele slotgracht te vinden zijn: bij de boerderijen Willemsburg en Mariestein ten westen van de Gaag en bij een terrein tegenover de Rooms-Katholieke kerk ten oosten van de Gaag.

Het gehucht bestaat uit enkele vrijliggende boerderijen en een buurtje bij de Rooms-katholieke kerk. De meeste boerderijen liggen in de Klaas Engelbrechtspolder en zijn alleen via oprijlanen te bereiken.
In het midden van de 19e eeuw was deze sitatie reeds aanwezig.Naast het kerkbuurtje lagen er in het zuiden drie boerderijen, waarvan een ten oosten van de Gaag, en in het noorden

stonden vier boederijen, allen ten westen van de Gaag gelegen. Gedurende de tweede helft van de 19e eeuw groeide de nederzetting nauwelijks, enkele vrijstaande woningen (onder andere in het Hooipoldertje) uitgezonderd. In de eerste helft van de 20e eeuw ontstond bij de Schout Jansbrug in het zuiden een tweede cluster woningen (bij de 19e eeuwse boerderij Bouwlust). Daarnaast werd langs de tramlijn, die op de oostelijke kade van de Gaag werd aangelegd (1912) nieuwbouw gepleegd, met name ten noorden van de boerderij Hodenpijl. Na de oorlog is het genoemde patroon (verdichting van de bebouwing bij de twee bruggen over de Gaag, enkele vrijgelegen boerderijen in de polders) lange tijd ongewijzigd gebleven. De boerderijen werden gemoderniseerd, hier en daar werden enkele kleine woningen gebouwd. Recent heeft het dorp echter een aantal structurele wijzigingen ondergaan. De Rijksweg A 4 doorsnijdt het gehucht en passeert de Gaag via een aquaduct. Ten oosten van de rijksweg is in de Kerkpolder een recreatieterrein aangelegd.

Het bestuur van de ambachtsheerlijkheid en de gemeente (opgeheven in 1855) kwam bijeen in het Rechthuis De Vergulde Roskam.
De Rooms-Katholieken van Schipluiden gingen in Hodenpijl ter kerke. Reeds in 1657 werd een kerkje gesticht. In het dorpje staat nog een waterstaatskerkje uit 1838, door de Rooms-Katholieken tot 1963 als godshuis gebruikt en gewijd aan Sint Jacob. Tegenwoordig dient het voor papieropslag. Achter de kerk ligt een kleine begraafplaats.

5.2.5. Negenhuizen

De naam van het gehucht, dat ten zuiden van Schipluiden aan de Zouteveenseweg ligt, geeft aan dat het uit enkele verspreid liggende boerderijen bestaat. Het gehucht is, evenals het ten zuiden ervan gelegen Zouteveen, een veenontginning. Het landschap heeft een aanzienlijk relief (zie 2.1.). De oudste boerderijen, deels van 16e en 17e eeuwse oorsprong, zijn op de hoger gelegen kreekruggen gesitueerd.
Rond 1850 lagen de meeste boerderijen redelijk dicht bij de weg. Slechts twee boerderijen ten westen van de weg lagen dieper de polder in. Naast uitgebreide wei- en hooilanden lagen er rond 1850 bij de boerderijen relatief veel tuinbouwgronden (groentetuinen en boomgaarden).
Tot de Eerste Wereldoorlog werd vrijwel niets bijgebouwd. Tijdens het Interbellum nam de nieuwbouw zodanige vormen (de bebouwing verdubbelde) aan dat een open lintbebouwing ontstond aan beide zijden van de Zouteveense weg. De nieuwbouw vond plaats vrijwel direct aan de weg.
Na de oorlog groeide de lintbebouwing noordwaarts richting Schipluiden. Binnen de vooroorlogse lintbebouwing vond nauwelijks nieuwbouw plaats. Alleen werden enkele bestaande boerderijen met grote schuren uitgebreid.

5.2.6. Zouteveen

Ten zuiden van Negenhuizen aan het wegenkruis, gevormd door de Zouteveenseweg (in de richting van Schipluiden), de Breeweg, de Willemsoordseweg en de Oostveenseweg ligt een beperkt aantal verspreid liggende boerderijen. De plaats waar de wegen in een kruisvorm samenkomen wordt ook wel "de Kapel" genoemd, omdat er in de periode 1482-1719 een kerkje gestaan heeft. Een herberg op deze plaats is rond 1900 afgebroken.
Het gehucht behoort tot de laatst ontgonnen gedeelten van de gemeenten. Het gebied zou in de 13e eeuw in cultuur zijn gebracht vanuit de Zweth en de Vlaardingervaart. In het

gebied is vanwege de venige bodem de tuinbouw nooit tot ontwikkeling gekomen. Veeteelt (rundvee) vormt het voornaamste middel van bestaan.
In 1848 stonden in het dorp 35 huizen, terwijl recent (1982) 65 woningen geteld werden. In het midden van de 19e eeuw lagen de boerderijen in enkele clusters bijeen. Aan de Oostveenseweg lag ten noorden ervan een vijftal boerderijcomplexen, op een na allen in de polder gelegen en bereikbaar via lange oprijlanen. Een tweede cluster lag in de buurt van de kapel waar de bebouwing voor het merendeel ten zuiden van de Oostveense respectievelijk Willemsoordseweg lag. Verder was er enige verspreide bebouwing bij de Vlaardingse schouw, langs de Slinksloot (onder andere de boerderij Willemsoord) en bij het einde van de Tanthofkade.
Deze situatie bleef tot de Eerste Wereldoorlog vrijwel ongewijzigd. Alleen op de kade langs de Vlaardingervaart werden enkele huizen gebouwd. Ook tijdens het Interbellum bleef de nieuwbouw beperkt tot enkele woningen aan de Oostveenweg (onder andere de Nellyhoeve) en op de kade langs de Vlaardingervaart.
Na de Tweede Wereldoorlog zijn de meeste boerderijen met grote schuren uitgebreid. Achter een drietal hoeven zijn kassen gebouwd. Daarnaast is zowel aan de Willemsoordseweg als aan de Oostveenseweg, vooral bij de kapel, de bebouwing verdicht. Ondanks deze nieuwbouw bleef het gehucht het karakter van zeer open lintbebouwing behouden.

Bij de Vlaardingse Schouw, waar het huidige gemaal staat, was het Rechthuis van Zouteveen gevestigd, "het Schouw" genaamd. In de boerderij is tegenwoordig een kunstcentrum gevestigd. Hier was tevens de oversteekplaats voor het pontje over de Vlaardingervaart gevestigd.
Voor school- of kerkgang is men aangewezen op de omliggende dorpen of steden (Vlaardingen of Schiedam).

5.2.7. Lierhand

Lierhand bestaat uit lintbebouwing aan de Noord Lierweg en moderne tuinderswoningen langs de even moderne ontsluitingswegen in de Groeneveldsepolder. De bebouwing aan de zuidzijde van de Noord Lierweg behoort bij De Lier, aan de noordzijde bij Schipluiden. De weg lag oorspronkelijk op een dijktalud, aangelegd in de 12e eeuw om de overstromingen vanuit de vloedkreek de Leede te voorkomen. De kade heeft met de aanleg van de kade langs het huidige Zwethkanaal zijn functie verloren. Er is geen hoogteverschil meer met de polder.
De dijk vervulde een functie als waterkering en verbindingsweg. Anders dan de Oostbuurt was de dijk geen ontginningsas, reden waarom in het midden van de 19e eeuw aan de noordzijde van de weg (bij de splitsing met de Woudseweg) slechts een boerderijcomplex lag. Bij dit kruispunt werden langs de oprijlaan naar de boerderij tot de Eerste Wereldoorlog nog enkele huisjes gebouwd.
Ook in de periode tussen de beide wereldoorlogen werd een 50-tal woningen met ten westen van de boerderij een rijtje woningen, met daarachter een tuinbouwcomplex (met enkele kassen) gebouwd.
Na de laatste oorlog is de Groeneveldse Polder, in het midden van de 19e eeuw een veeteeltgebied, tot tuinbouwgebied geworden. Er zijn tal van ontsluitingswegen aangelegd, waaraan tuinderwswoningen en kassen zijn gelegen. Het open weidegebied is hiermee goeddeels verloren gegaan.

5.2.8. Oostbuurt (gedeeltelijk)

Evenals Lierhand ligt Oostbuurt aan een oude, deels afgegraven dijk die zijn functie verloren heeft. De bebouwing langs de weg valt onder De Lier (ten noorden) en Schipluiden (ten zuiden van de weg). De dijk is in de 11e eeuw aangelegd als verlengstuk van de bedijking van Maasland. Een tussenbedijking verbindt de Noord Lierweg en de Oostbuurtseweg. Deze wordt doorsneden door de Burgemeester van der Goeslaan. Deze provinciale weg vormt de (visuele) scheiding tussen beide bebouwingslinten.
Het water de Zijde deelt het gehucht in twee delen. Ten oosten van het water ligt de weg nog op een dijktalud. De bebouwing is hier zeer beperkt, het erachter gelegen polderdeel De Galghoek is een restontginning.
Ten westen van de Zijde was de dijk ontginningsas.
Oostbuurt bestond tot het begin van de 20e eeuw uit enkele boerderijen, die weide- en akkerland (en een stukje tuinbouwgrond) in de Dorppolder hadden. Bij de brug over de Zijde (de Oostbuurtsebrug) lag eveneens een keuterij. De boerderij Bouwlust, niet ver van de Zijde dateert uit de tweede helft van de 19e eeuw. Ook in de eerste helft van de 20e eeuw bleef de nieuwbouw beperkt tot een enkel woonhuis of een uitbreiding van een boerderij. Na de Tweede Wereldoorlog is het weideland grotendeels verdwenen ten gunste van kassen, vooral in de Galghoek. Langs de Oostbuurtseweg is de bebouwing verder verdicht, maar bleef open van karakter.

5.2.9. 't Woud

Het gehucht 't Woud omvat (enkele boerderijen en enkele kleine woonhuizen) bij een kerkje op een kreekrug in de Woudsepolder. Het hoogteverschil ter plaatse werd door de mens versterkt. In de 14e eeuw werd gezamenlijk een verhoging aangelegd, met daarop een kerk en enkele boerderijen. De onregelmatige verkaveling in de polder (zie 3.1.) doet vermoeden dat de bewoning van zeer oude datum is. Onderzoekers gaan zelfs terug tot de 9e eeuw. De naam 't Woud duikt op in geschriften uit 1228.

Het gehucht bestaat uit bebouwing langs een zijweg van de Woudse weg, die ter plaatse een bocht van 90° maakt. Voorbij de kerk gaat de weg over in een fietspad, dat in noordelijke richting naar de Zweth leidt. In het midden van de 19e eeuw stonden er 7 huizen en telde het dorp 40 inwoners. In 1960 bewoonden 55 mensen de hoogte.
Tijdens het Interbellum werd ten zuidwesten van het dorp op beperkte schaal nieuwbouw gepleegd. Na de Tweede Wereldoorlog verrees eveneens incidentele nieubouw, waarbij een groot agrarisch bedrijfsgebouw in het westen van de kern opvallend is.

Direct ten oosten van de woningen staat een oud monumentaal kerkje. Rond 1277 werd er door een vertegenwoordiger van de graaf van Holland een kerkje gebouwd. Het bestaande gebouwtje dateert deels uit het midden van de 16e eeuw (het schip) en uit de eerste helft van de 14e eeuw (de toren). Achter de kerk ligt een begraafplaats, aangelegd rond 1840 op de plaats van het koor. Bij de kerk staat een oude dorpsschool uit 1772, die echter in 1874 opgeheven werd. In dat jaar werd een nieuwe school in gebruik genomen. Ook de pastorie uit 1855 is niet meer als zodanig in gebruik.
Om het pitoreske karakter van het gehucht te bewaren is het aangewezen als beschermd dorpsgezicht.

5.6. Verspreide bebouwing

De gemeente Schipluiden bestaat, zoals inmiddels duidelijk is geworden, uit een aantal nederzettingen met lintbebouwing, die alle gesitueerd zijn aan verkeerswegen (land- èn vaarwegen). Naast de reeds genoemde kernen lag er in de periode 1800-1945 ook verspreide lintbebouwing langs de Vlaardingervaart, De Zweth, de Noordhoornse Watering, de Woudseweg etcetera.
Onder andere in de Dorppolder Huis ten Dorp en in de Groeneveldse Polder Groeneveld, bevinden zich enkele boerderijen die op de fundamenten van Middeleeuwse ridderhofsteden zijn gebouwd (zie 3.1.). In het geval van Huis ten Dorp zijn gedeelten van de oude omgrachting nog aanwezig. De beide hofsteden vormden de voornaamste bebouwing van de gelijknamige ambachten. Groeneveld werd reeds in 1203 genoemd. In 1848 stonden er 6 huizen, met een bevolking van 50 inwoners. Het slot Groeneveld in het noorden van de polder is in de 15e eeuw afgebrand. Later heeft op de plaats een buitenplaats gestaan (18e eeuw) en sinds de 19e eeuw een boerderij, die in 1979 afgebrand is. Dorp werd in 1250 genoemd. Rond 1900 is de aarden wal van het slot afgegraven om er de gracht mee te dempen. Het telde in 1632 14 huizen, een eeuw later een minder. Hofzicht in de Groeneveldse Polder gaat terug op een 18e eeuwse buitenplaats.
De oude boerderijen lijken vrij willekeurig in de polder te liggen. De situering is afhankelijk van de bodemgesteldheid ter plaatse: zij lagen op hoger gelegen stroomruggen. Een lange, dikwijls van een gebrekkige verharding voorziene oprijlaan verbindt de hoeven met de openbare wegen (zoals de Woudseweg). Rond de boerderijen lagen dikwijls enkele percelen tuinbouwgrond. Deze percelen vormden de basis voor de opkomst van de groente- en fruitteelt in de 17e eeuw. In het begin van de 20e eeuw is de teelt op de koude grond dikwijls vervangen door kassenteelt.

Naast de genoemde boerderijen, (die dikwijls op zeer oude fundamenten staan), is in de periode 1800-1945, vooral in de eerste helft van de 20e eeuw langs enkele waterwegen nieuwbouw verrezen. Het gaat voornamelijk om tuinderijen. De voornaamste zijn gelegen in de Woudse Droogmakerij, langs de Harnaschwatering en langs de Noord Hoornse Watering. Deze gebieden behoren tegenwoordig tot het Hoornse kassengebied.

LITERATUURLIJST

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der (1839-1851)
  Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 13 delen + suppl.
  Gorinchem.

- Atlas van historische vestingwerken in Nederland (1970)
  Deel IV, de provincieën Zuidholland en Zeeland. Eerste aflevering: Zuidholland. Z.p..

- Beekman, A.A. (1948)
  De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven. 's-Gravenhage.

- Een beeld van het zuid-hollandse landschap (1981-1988)
  Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland.
  6 delen. Z.p..

- Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart (1967).
  's-Gravenhage.

- Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari .... C.B.S..
  's-Gravenhage, 1950-heden.

- De bodem van Nederland (1965)
  Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000.
  Samengesteld door de Stichting voor Bodemkartering. Wageningen.

- Buisman, J. (red.) (1978)
  Zuid-Holland vanuit de lucht. Baarn.

- Craandijk, J. (1888)
  Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes. Haarlem.

- Dijksterhuis, R. (1984)
  Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940. Proefschrift,
  TH Delft.

- Don, P. (red.) (1985)
  Kunstreisboek Zuid-Holland. 8e dr., Weesp.

- Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938 (1938)
  Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening. Den Haag.

- Fruin, R. (red.) (1866)
  Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV. Leiden.

- Fruin, R. (red.) (1876)
  Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere
  MCCCCXCIIII. Leiden.

- Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken (z.j.). Z.p..

- Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland (1976)
  Enige opstellen over de geschiedenis. 's-Gravenhage.

- Kley, J. van der (red.) (1967)
  Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen. Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel.

- Kroon, A.W. (1862)
  Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie. Amsterdam.

- Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd (1968). Z.p..

- De molens van Zuid-Holland (1980). Den Haag.

- Mulder, G.J.A. (red.) (1949-1959)
  Handboek der geografie van Nederland. 6 delen. Zwolle.

- De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938 (1948).
  Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereeniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland. 2 delen. Arnhem.

- Postma, C. (red.) (1963)
  Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland. 5 delen. 's-Gravenhage.

- Provinciaal Verslag (1850-1940)
  Verslagen gedaan door de gedeputeerde staten aan de staten der provincie Zuid-Holland over de jaren 1850-1940.

- Register van beschermde monumenten (1989). Zeist.

- Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947 (1950). Leeuwarden.

- Steegh, A. (1985)
  Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart. 2e dr., Zutphen.

- Straalen, B. van, en B. van Oyen (red.), (1990).
  Holland rond 1840. Aspecten van het dagelijks leven op het Hollandse platteland, Velsen/Den Haag.

- Teixeira de Mattos, L.F. (1906-1961)
  De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland.
  16 delen. 's-Gravenhage.

- Tuinbouwatlas van Nederland [± 1941].
  Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.

- Vermooten, M. en Smit, T. (1989)
  Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland. Hapert.

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th. (1989)
  Bibliografie van de historische geografie. Wageningen.

- Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland (1915). 's-Gravenhage.

- Wallenburg, C. van (1966)
  De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Wageningen.

- Witkamp, P.H. (1877)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Tiel.

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A. (1895)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf.
  Arnhem/Nijmegen.

Regionaal/lokaal

- Hoek, C. (1981)
  Begraven hofsteden in het Maasmondgebied. Zutphen.

- Huijts, C.S.T.J. (1984)
  De ontwikkeling van de Middendelflandse boerderij. Een onderzoek in het kader van de Reconstructie van Midden-Delfland. Maasland.

- Instituut Stad en Landschap van Zuid-Holland, Landbouw-Economisch Instituut (red.) (1965)
  Midden Delfland. Agrarisch onderzoek. Z.p.

- Inventarisatie knelpunten bij uitvoering van de woningbouwplanning 1972-1980 van het gebied Delfland (1975). 's-Gravenhage.

- Knottenbelt, A (1920)
  Geschiedenis van een polder in het Hoogheemraadschap van Delfland. Vlaardingen.

- Landbouw-Economisch Instituut. Afdeling Streekonderzoek (red.) (1979)
  De land- en tuinbouw in Midden-Delfland. Den Haag.

- Liere, W.J. van (1948)
  De bodemkartering van Nederland. Deel II. De bodemgesteldheid van het Westland. 's-Gravenhage.

- Marel, A. van der (1956)
  Historische verkenningen in De Lier en omgeving. De Lier.

- Midden-Delfland (1968)
  Ontwikkelingsplan voor de open ruimte. 's-Gravenhage.

- Midden-Delfland (1974)
  Rapport van de stedebouwkundige studiegroep Midden-Delfland. Delft.

- Ollefen, L. van (1793)
  De Nederlandsche Stad- en dorpsbeschrijver; II deel (Delfland). Amsterdam.

- Ottevanger, G. e.a. (1985)
  Molens, gemalen en andere waterstaatkundige elementen in midden-delfland. Den Haag.

- Reconstructie Midden-Delfland (z.j.)
  Structuurschets Midden-Delfland. Maasland.

- Ridder, J.G. de (1966)
  De kerkhistorie van het Westland. 400 Jaren protestantisme in het Westland 1566-1966. Zaltbommel.

- Ridder, J.G. de (1974)
  Uit de geschiedenis van het Westland "de glazen stad". Den Haag.

- Verbraeck, A.A.A. (1933)
  Het Westland. Groningen-Den Haag-Batavia.

- Voerman, J. (1955)

1881-1956. 75 Jaar W.S.M. Den Haag.

- Vos, G.A. en C. van Wallenburg (1972)
  Bodemkaart van Nederland. Schaal 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 37 Oost Rotterdam. Wageningen.

- Vos, G.A. (1984)
  Bodemkaart van Nederland. Schaal 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 37 West Rotterdam. Wageningen.

- Westland glazen stad (z.j.). 's-Gravenhage.

- Winsemius, J.P. (1962)
  De zeven ambachten en het hoogheemraadschap van Delfland. Delft.

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

- Topografische en Militaire kaart van het Koningrijk der Nederlanden, schaal 1:50.000,
  Bladnr. 37 Rotterdam (verkenning 1850-1851, druk 1857).

- Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland (1869). Door J. Kuyper, Leeuwarden. Herdruk 1971, Groningen.

- Chromo-topografische Kaart van Nederland, schaal 1:25.000,

Bladnr.	458 Monster	(1874, 1899, 1913)
Bladnr.	459 Delft	(1874, 1888, 1903, 1913, 1923, 1933)
Bladnr.	479 Naaldwijk	(1874, 1912)
Bladnr.	480 Schipluiden	(1874, 1899, 1912)
Bladnr.	501 Schiedam	(1875, 1889, 1911)

- Topografische Kaart van Nederland, schaal 1:25.000,

Bladnr.	37B Naaldwijk	(uitgave 1939)
	37B Naaldwijk	(uitgave 1968)
	37B Naaldwijk	(uitgave 1990)
	37E Delft	(uitgave 1940)
	37E Delft	(uitgave 1968)
	37E Delft	(uitgave 1990)

- Topografische Kaart van Nederland, schaal 1:50.000,

tab. Bladnr.	37W Rotterdam	(uitgave 1948)
	37W Rotterdam	(uitgave 1981)
	37O Rotterdam	(uitgave 1949)
	37O Rotterdam	(uitgave 1981)

- Foto-atlas Zuid-Holland (1990). Den Ilp/Emmen.

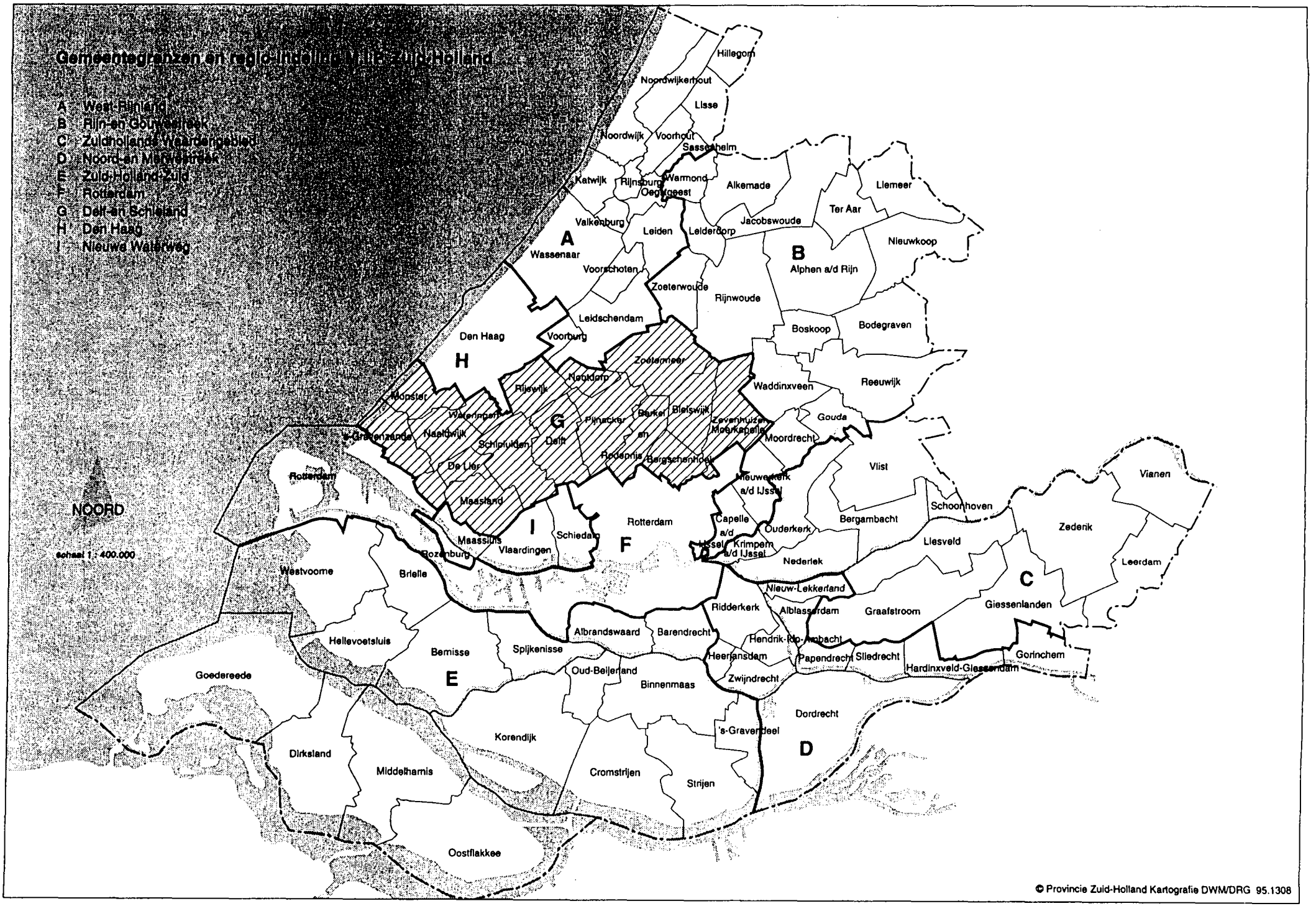

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 95.1308

Figuur

Gemeente Schipluiden

schaal 1 : 300.000

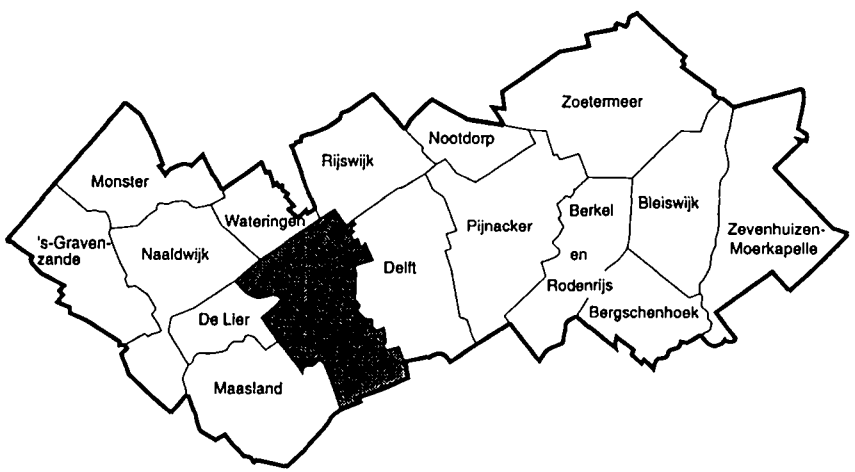

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 95.1308

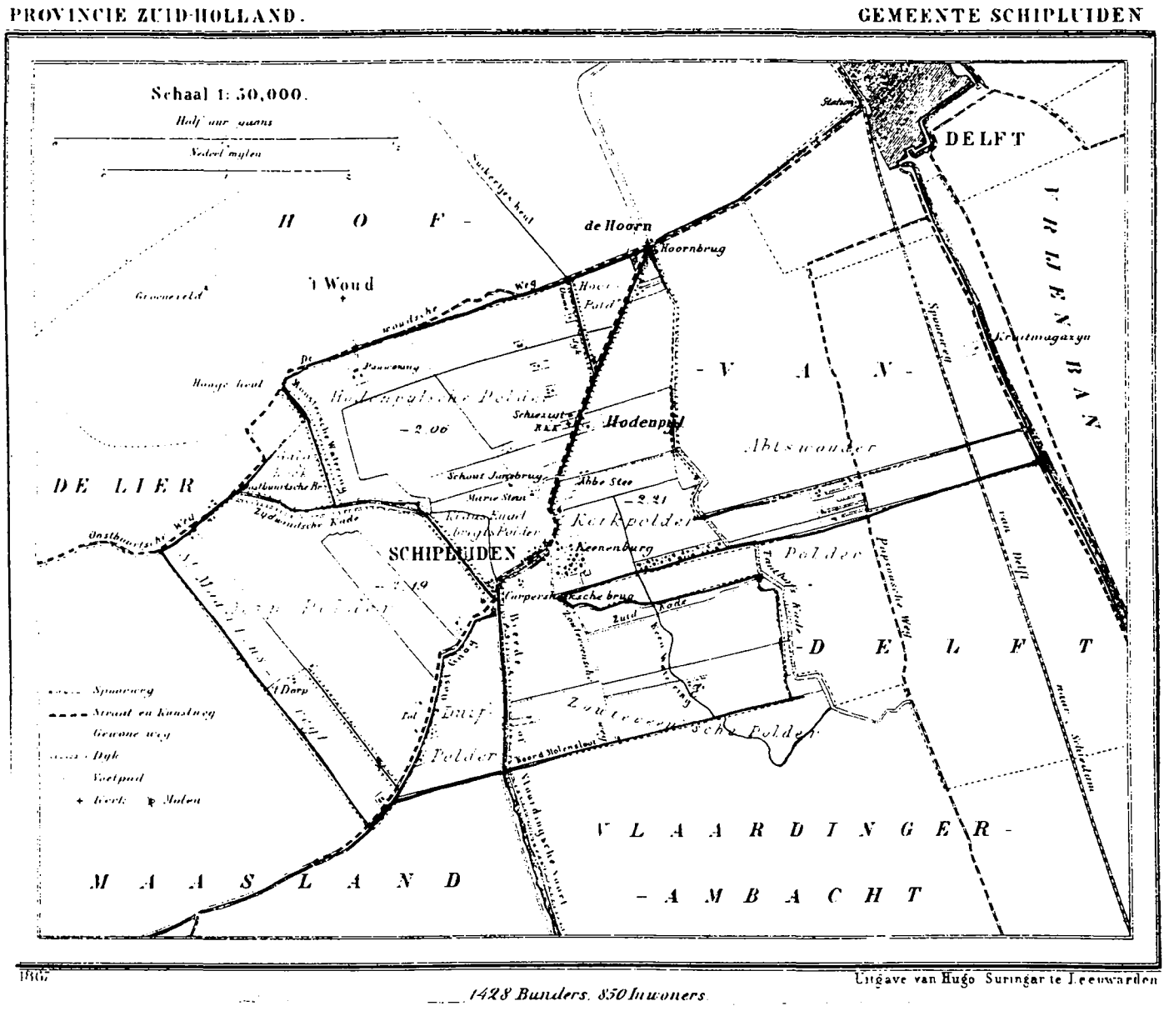

Figuur 2. Gemeente Schipluiden in 1867, uit J. Kuiper, gemeente atlas.

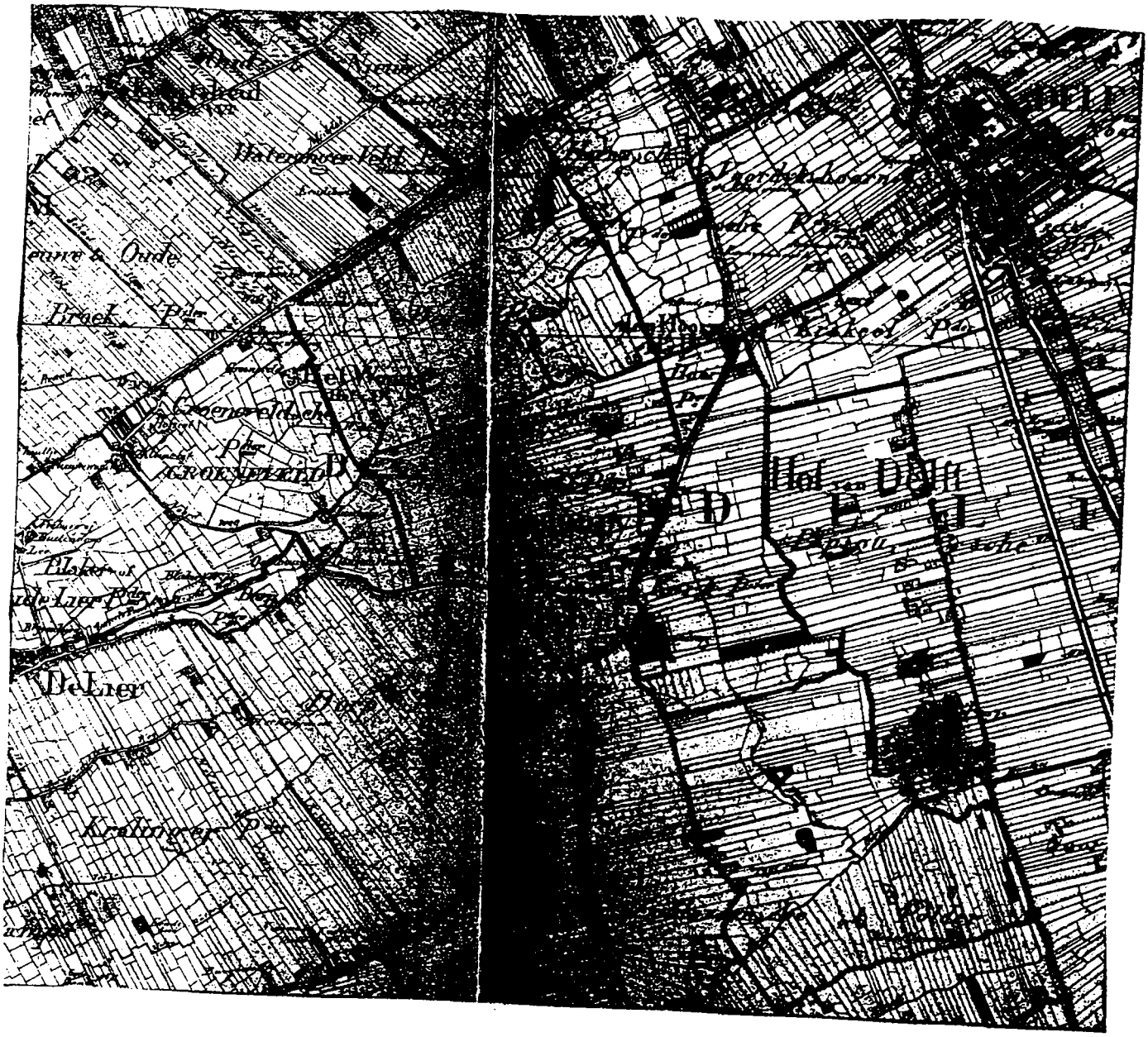

Figuur 3. Uitsnede uit T. M. K. schaal 1: 50.000, kaartblad 37, uitgave 1857.

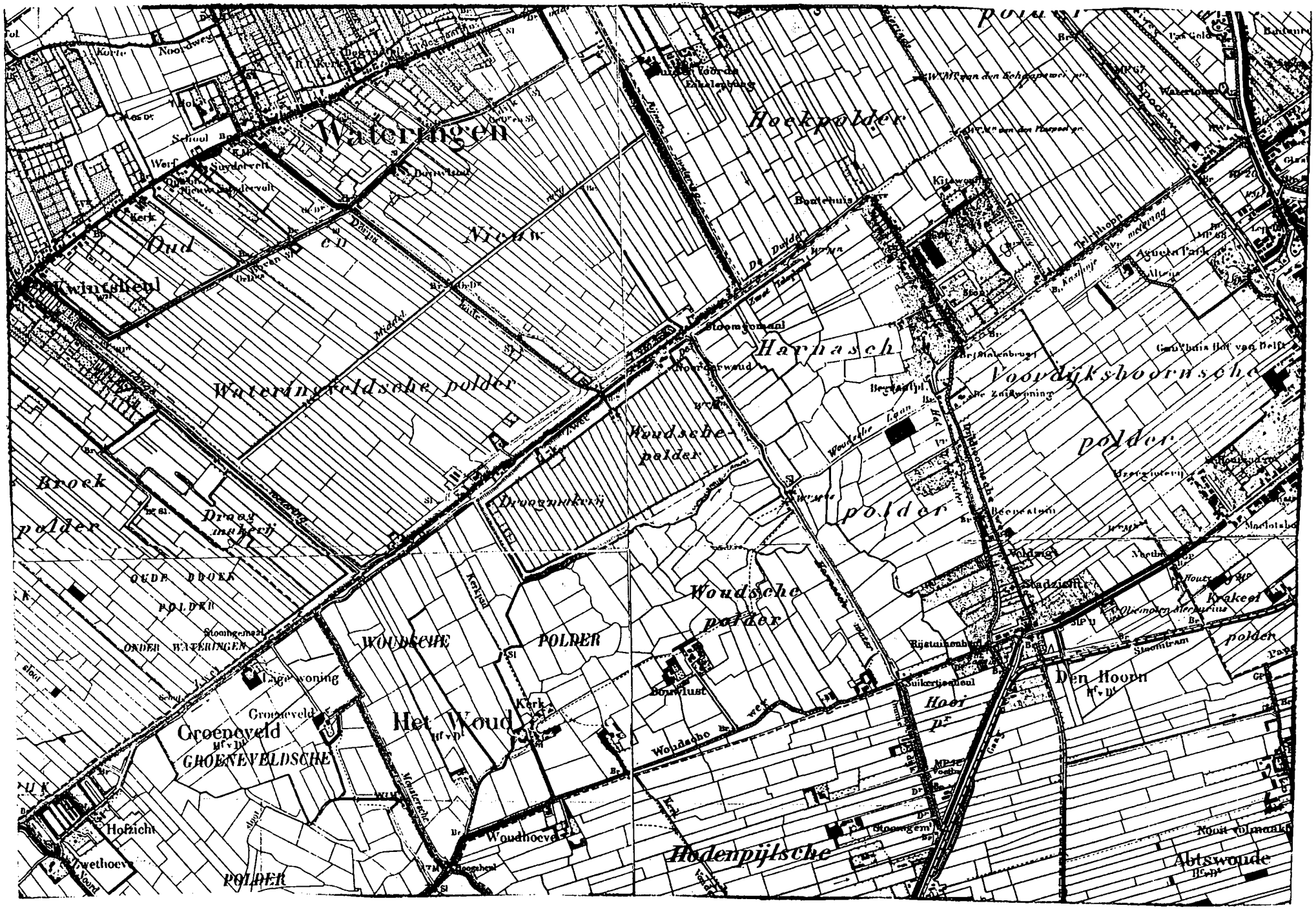

Figuur 4a. Uitsnede uit de chromo-topografische kaart, schaal 1: 25.000, kaartblad

Figuur 4b. Uitsnede uit de chromo-topografische kaart, schaal 1: 25.000, kaartblad

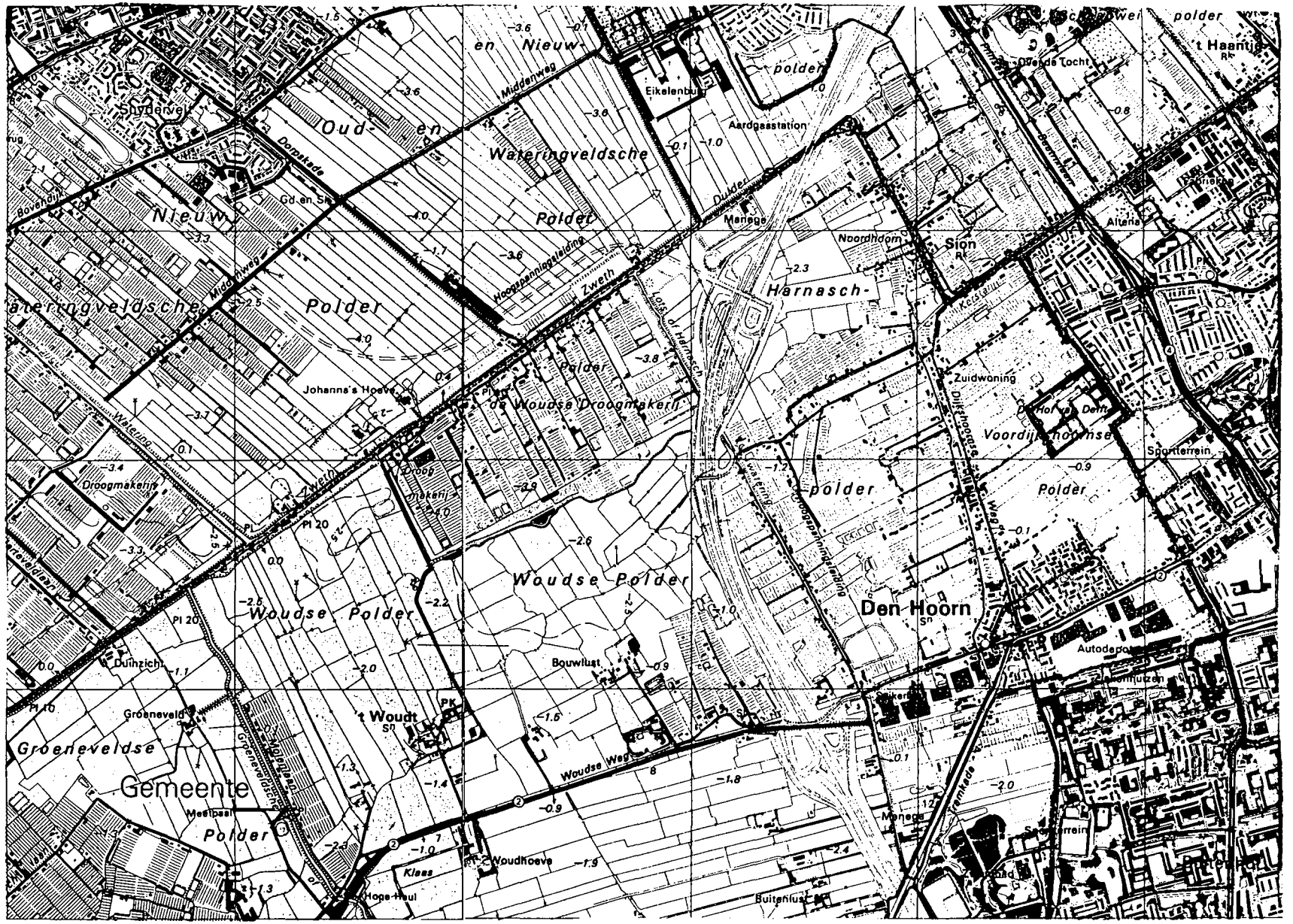

Figuur 5a. Uitsnede uit de topografische kaart, schaal 1: 25.000, kaartblad 37e, uitgave 1990.

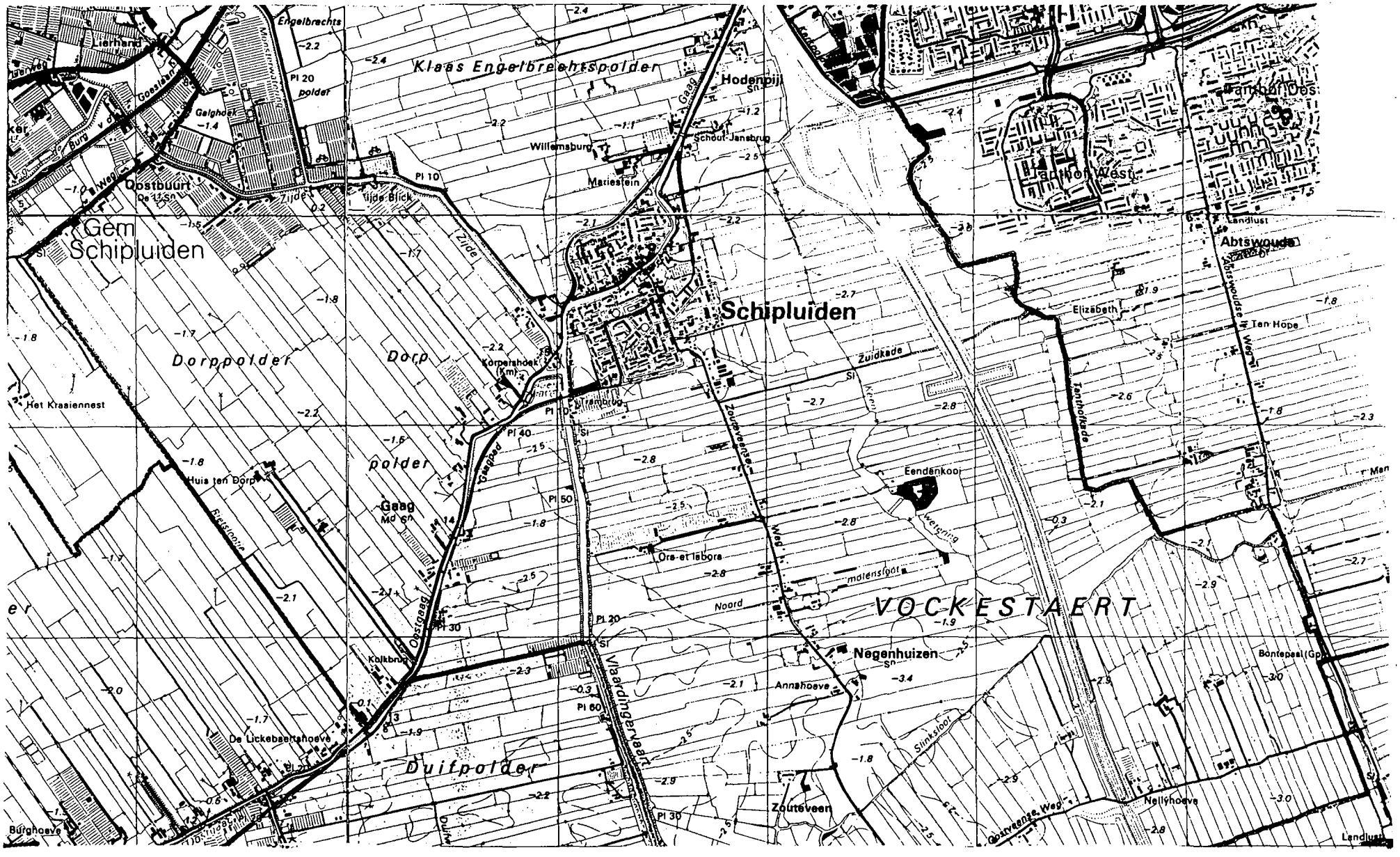

Figuur 5b. Uitsnede uit de topografische kaart, schaal 1: 25.000, kaartblad 37e, uitg. v. 1990

SCHIPLUIDEN

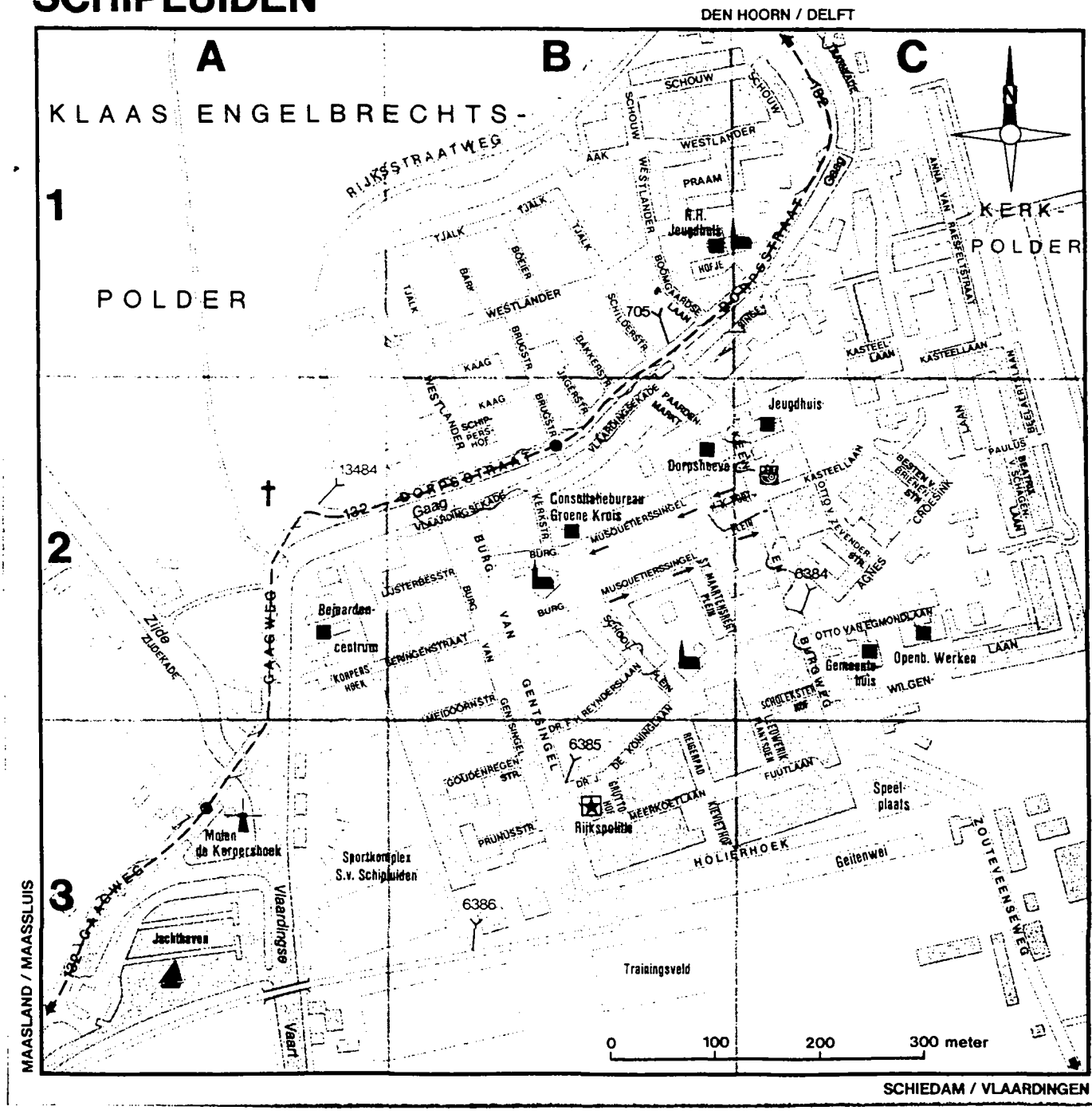

Figuur 6a. Straatnamen kaart Schipluiden

DEN HOORN

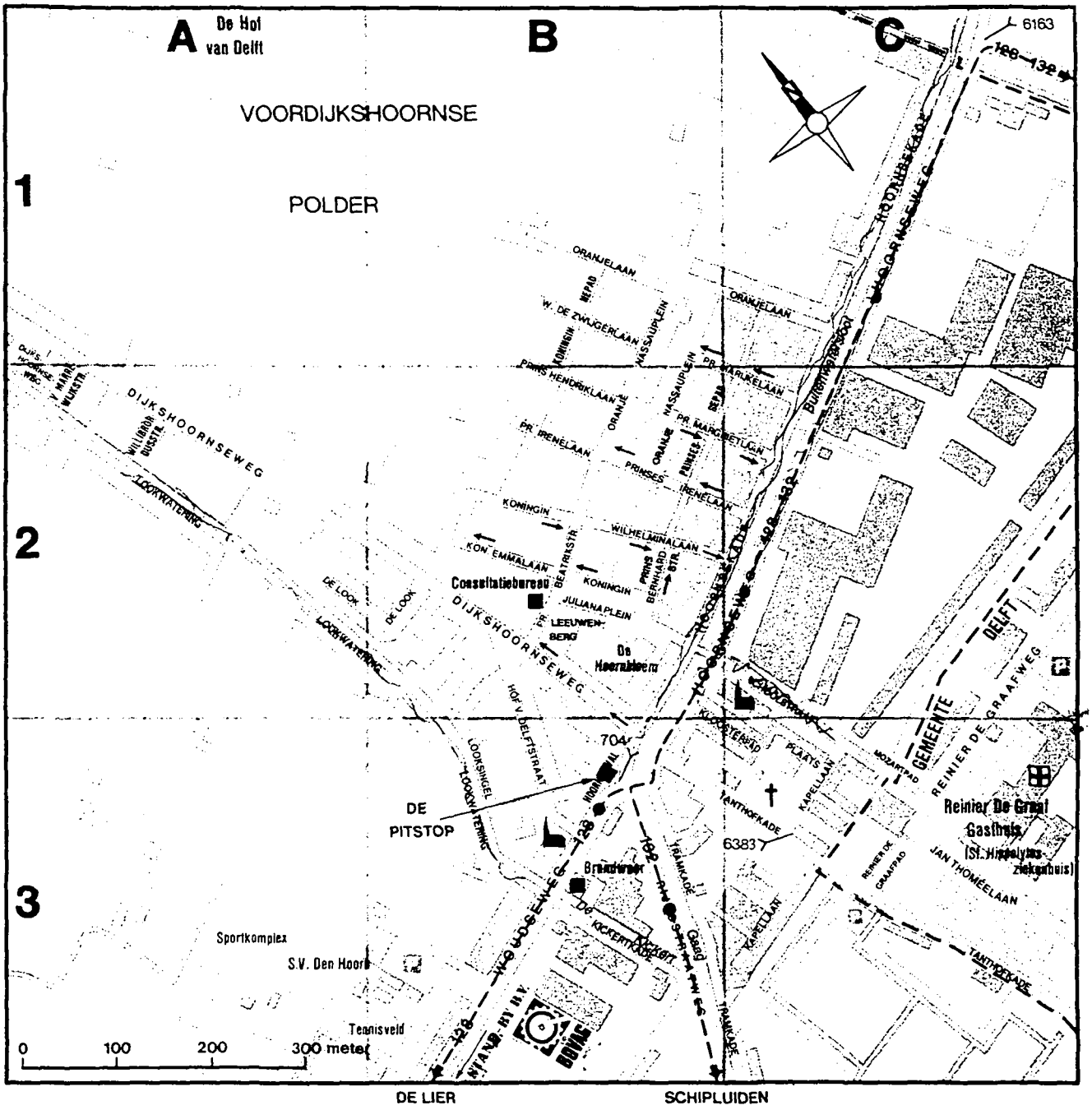

Figuur 6b. Straatnamen kaart Den Hoorn

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK GEMEENTE SCHIPLUIDEN

Inleiding

De huidige gemeente Schipluiden bestaat uit negen gehuchten en voormalige gemeenten waarvan er drie een min of meer duidelijke kern bezitten, te weten Schipluiden, Den Hoorn en 't Woud.

Centraal element in het dorp Schipluiden is de Gaag, de kronkelende, van zuid-west naar noord-oost lopende rivier die het dorp in tweeën splitst. De eerste bebouwing bestond uit lintbebouwing ter weerszijden daarvan. Pas na 1900 is er sprake van een stratenpatroon toen de Keen en Burgweg en de Boomgaardlaan, beide haaks op de Gaag gesitueerd, werden aangelegd. Tussen Schipluiden en Den Hoorn ligt de Rijksstraatweg langs de Gaag. De Gaag vervolgt zijn weg noordwaarts naar Den Hoorn, de grootste kern van de gemeente Schipluiden. De belangrijkste land- en waterwegen waarlangs de bebouwing zich (voorn. pas in de 19de eeuw) ontwikkelde zijn de Dijkshoornseweg, Hoornsekade (langs de Buitenwatersloot) en de Lookwatering.
Schipluiden is een plattelandsgemeente waarbij het landelijk karakter door de eeuwen heen bewaard is gebleven. Met name geldt dit voor het zuidelijk deel van de gemeente. Dit gedeelte heeft een polderstructuur met veel open gebied. Het staat echter onder druk van de oprukkende bebouwing van omringende steden als Delft, Schiedam en Vlaardingen en de in aanleg zijnde Rijksweg A 4.

Tussen Delft en De Lier ligt het terpdorp 't Woud dat sinds 1970 als beschermd dorpsgezicht is aangemerkt. Het bestaat uit een compacte kern met kerk, dorpsschool, woonhuizen en enkele boerderijen.

Dorpsbebouwing en woningbouw

De oudste bebouwing in het dorp Schipluiden bevindt zich ter weerszijden van de Gaag, aan de Dorpsstraat en Vlaardingsekade. Kenmerkend zijn de open lintbebouwingsstructuur, de verspringende rooilijnen (met name in het westelijk deel), en de kleinschalige bebouwing. Voortuinen, soms met karakteristieke leilinden, en achtererven bevinden zich overwegend aan de westzijde. Tussen de bebouwing die voornamelijk uit woonhuizen bestaat bevinden zich enkele (voormalige) boerderijen. De bebouwing bestaat voornamelijk uit van gele of grauwe baksteen voorziene (ingezwenkte) lijst- tuit- en puntgevels. De nokrichting staat veelal haaks op de weg. Enkele woonhuizen zijn 17de eeuws. De meeste zijn echter verbouwd of opnieuw opgetrokken in "oude" stijl.

In de lintbebouwing langs de Keen en Burgweg die bestaat uit deels aaneengesloten, deels vrijstaande woonhuizen vallen enkele vrijstaande woningen in het oog. Het woonhuis "Klein Keen en Burg", Keen en Burgweg 5, dateert uit ca 1910 en bezit een opvallende entreeportiek met een decoratief opengewerkte, gemetselde balustrade en rondboogdoorgangen. Bij dit pand en bij nog enkele andere, zijn elementen uit de neo-renaissance zoals sierbanden en sierblokjes herkenbaar. In de jaren '20 vond behalve verdichting ook uitbreiding van woningen plaats langs reeds bestaande straten. Keen en Burgweg nummers 18 en 20-22 zijn karakteristiek voorbeelden uit die periode.

De lintbebouwing langs de Rijksstraatweg bestaat uit zowel boerderijen als woonhuizen vanaf midden vorige eeuw tot ongeveer 1940. De groei van Den Hoorn nam vanaf 1900 flink toe, vooral als gevolg van de opkomende tuinbouwindustrie. Veel nieuwe tuinen verrezen langs de Dijkhoornseweg en Lookwatering. De meeste kassen zijn gemoderniseerd maar enkele rode bakstenen schoorstenen steken hier en daar nog boven de kassen uit. Vooral langs de Lookwatering staat nog een aantal karakteristieke begin 20ste-eeuwse tuinderswoningen. Zij bestaan uit vrijstaande, een-laagsbouwmassa's met nokrichting evenwijdig aan de straat en bezitten een traditionele vormgeving. Vrij gaaf zijn de tuinderswoningen aan de Lookwatering 3 en 6 uit 1911.

Planmatige bebouwing

Voor 1945 vond een eerste aanzet tot planmatige woningbouw in Schipluiden plaats langs de Musquetierssingel en Sint Maartensregtplein, ten westen van het raadhuis. De bebouwing bestaat uit één-laags blokken onder zadeldaken. De rest werd na 1945 verder ingevuld.

Overige bebouwing

Langs de Gaag in Schipluiden staan enkele kleine woon-winkelpanden. Het café aan de Dorpsstraat 30, uit de jaren '20 heeft Amsterdamse Schoolvormgeving. Van het woon-winkelpand, Dorpsstraat 12, heeft de begane grond een hardstenen borstwering en winkelpui die om de hoek doorloopt.
De voormalige dorpsherberg, Dorpsstraat 27, heeft zijn functie als dorpscafé gehandhaafd. Het Neo-Renaissance-pand werd in 1904 gebouwd en heeft in het midden een risalerende Vlaamse trapgevel. Naast het café bevindt zich een slachthuisje met puntgevel en brede, dubbel openslaande deuren. Aan de overzijde van de Gaag, Singel 10-11, staat het voormalige postkantoor uit ca 1903 dat nu een woonhuisfunctie heeft.
Op het drukke verkeersknooppunt in Den Hoorn bevindt zich op de hoek van de Tramkade een verbouwd café dat nog wel een karakteristieke houten veranda uit ca 1910 aan de straatzijde heeft.

Bijzondere bebouwing

In het noordoosten van de dorpskern staat de aan de Dorpsstraat gelegen dorpskerk gelegen, die na een brand in 1622 werd herbouwd. Een pastorie en vm. schoolgebouw staan ernaast dateren uit het eind van de 19de eeuw.
Buiten het centrum, halverwege Schipluiden en Den Hoorn langs de Gaag, in het voormalige gehucht Hodenpijl, ligt de voormalige Katholieke St. Jacobskerk. Van 1840 tot 1963 fungeerde deze kerk als parochiekerk van Schipluiden. Hij werd in 1840 gebouwd naar een ontwerp van A. Roodenburg in de door rijkswaterstaat gepropageerde Neo-Classicistische stijl. Het is een eenbeukige kerk met houten gewelf en met een gepleisterd front, ionische halfzuilen en fronton waarboven tot 1972 een koepeltorentje op vierkant trommel met gebosseerde hoeken prijkte. Achter de kerk bevindt zich een kleine begraafplaats. Sinds 1963 heeft het gebouw een bedrijfsfunctie.
De naastgelegen pastorie, gesitueerd op een sterk terugspringende rooilijn, werd in 1872 in Neo-Gotische stijl ontworpen door Margry en Snickers. Rondom bevindt zich een tuin die zeer diep is aan de voorzijde.

De aan H. Antonius van Padua gewijde R.K. kerk in Den Hoorn is een Neo-Gotische pseudo-basiliek naar ontwerp van de architect Nic. Molenaar uit 1915-'17. Ten oosten daarvan, langs de Schoolstraat, bevindt zich de pastorie die uit dezelfde tijd dateert. In 't Woudt staat naast de kerk een pastorie uit 1885.
Op het H.K. Pootplein, oostelijk van de Keen en Burgweg, is het vm. raadhuis van Schipluiden gebouwd. Het kwam in 1928 tot stand naar een ontwerp van de Rotterdamse architect Jos Margry ter vervanging van het te klein geworden raadhuis aan de Dorpsstraat 12 (1849). De forse rechthoekige bouwmassa onder schilddak met dakruiter bezit een symmetrisch ingedeelde gevelwand met twee hoekrisalieten onder schilddaksteekkappen. In de middenas bevindt zich de entree achter een hoge, monumentale bordestrap. Opvallend zijn de twee overhoeks geplaatste zandstenen gevelstenen boven de boogvormige ramen naast de deur met wapenafbeeldingen van Schipluiden en de provincie Zuid-Holland. Het trappenhuis is voorzien van monumentale glas-in-loodramen.

Een landschappelijk waardevol element langs de Vlaardingsevaart is de, deels uit de 18de eeuw daterende, vm. rechthuis van Zouteveen. Laat-19de eeuwse ingrepen bestonden onder andere uit een oostelijke aanbouw en modernisering van de ramen.

De St. Jozefschool in het dorp Schipluiden werd in 1940 gebouwd naar ontwerp van architect H.W. Valk. De uitbreiding in 1954 ontwierp hij eveneens. Het gebouw is geïnspireerd op een nabijgelegen boerderij die inmiddels is gesloopt. Het in de Delftse Schooltrant gebouwde vrijstaande schoolgebouw bezit een L-vormige plattegrond en valt op door de steil doorlopende zadeldaken met knik. In de gevels is genuanceerde baksteen in kloostermoppenformaat toegepast. Een terra-cottabeeld van St. Jozef met twee kinderen bevindt zich rechts van de entree.

Begraafplaatsen

Ten zuiden van de bebouwde kom van Schipluiden, aan het begin van de Gaagweg, ligt de Algemene Begraafplaats die uit 1828 dateert, toen het kerkhof bij de Nederlands Hervormde Kerk werd opgeheven. Slechts een klein gedeelte dateert nog uit de 19de eeuw. Daartoe behoren enkele hardstenen grafzerken en een houten lijkenhuisje dat is voorzien van decoratief gesneden windveren. Het geheel wordt omgeven door een smeed/gietijzeren hekwerk en toegangshek.
Achter de voormalige St. Jacobskerk in het voormalige Hodenpijl bevindt zich aan de achterzijde een kleine, rechthoekige begraafplaats.

Boerderijen

Het landelijk karakter van Schipluiden is in hoge mate te danken aan het open polderlandschap met boerderijen die veelal zijn omgeven door hoge schaduwbomen zoals kastanje- en lindebomen. Behalve diep in de polder zijn deze vooral te vinden langs de Gaag, de Zouteveenseweg, Oostveenseweg en langs de Rijksstraatweg.
De boerderijen liggen langs water, verkeerswegen of in de polder en staan in het algemeen met hun kopgevel naar de weg of het water. De voorgevel is veelal georiënteerd op het zuidoosten. De melkkelder en bovengelegen opkamer liggen meestal aan de koele noordoostelijke zijde en vrijwel altijd aan de niet-erfzijde van de boerderij. Vrijwel alle

boerderijen bezitten min of meer losstaande stenen wagenschuren, vaak met grote dubbele inrijdeuren. Karakteristiek element vormt ook de open hooibergen met drie of meer roeden, sommige uitgevoerd met een rieten dak.
Behalve de langhuisboerderijen, waarbij het woon- en stalgedeelte in elkaars verlengde liggen, komen, boerderijtypen op T- of L-vormig grondvlak met dwarshuis voor.

Een voorbeeld van een langhuisboerderij is "Op hoop van zegen", Gaagweg 26, die uit 1863 dateert. Een andere opvallende langhuisboerderij staat aan de Ommedijk 3. Deze in witte kalkzandsteen opgetrokken boerderij werd in 1902 gebouwd door de architect M.A. Zwart. De voorgevel is een tuitgevel met een opvallende monumentale gevelsteen. De segmentbogen van rode baksteen steken sterk af tegen de kalkzandsteen. Ook de karakteristieke wagenschuur is uit kalkzandsteen opgetrokken.

In het kleine buurtschapje Lierhand ligt een boerderij uit 1867, die ene laat voorbeeld is van een boerderij op L-vormige plattegrond. Opvallend is dat de kelder zich op het zuidwesten bevindt. Een boerderij uit 1900 op L-vormig grondvlak met melkkelder en opkamer bevindt zichaan de Oostveenseweg.

De uit ca 1850 daterende, wit gepleisterde boerderij aan de Rijksstraatweg 18 (v. Hodenpijl) bezit een T-vormige plattegrond. Het voorhuis heeft aan een zijde een kelder en opkamer. Het woongedeelte ligt achter het voorhuis en loopt door in het stalgedeelte. Opvallend zijn de decoratief gesneden windveren en makelaar. Op het erf staan onder meer een houten achtkantige karnmolen, een betonnen drieroeier en verschillende éénlaags schuren met decoratieve windveren. Een boomgaard bevindt zich aan de achterzijde.
Rijksstraatweg 12 is ook een boerderij op T-vormig grondvlak. Het boerderijcomplex dateert uit 1906 en is nu in gebruik als stoeterij en manege. De stenen hekpijlers vermelden de naam van de hoeve: "Rehoboth". De monumentale boerderij heeft een rijke detaillering in hout-, ijzer- en metselwerk. Een monumentale hardstenen trap leidt naar de entree van het voorhuis. De boerderij is georiënteerd op het oosten en bezit onder beide opkamers van het voorhuis een melkkelder. Het woongedeelte bevindt zich achter het voorhuis aan de erfzijde. Het lange stalgedeelte bevindt zich aan de achterzijde. De naastgelegen monumentale schuur is eveneens rijk en zorgvuldig uitgevoerd.

Binnen de bebouwde kom van Schipluiden staan nog enkele (voormalige) boerderijen. Een voorbeeld daarvan is Dorpsstraat 40. Deze laat 19de-eeuwse éénlaags bouwmassa onder een afgewolfd zadeldak bezit op het achtererf een houten vierroeier met rieten kap. Karakteristieke leilinden staan langs de voorgevel. Singel 26 is een boerderij op L-vormige plattegrond uit ca 1900. Het voorhuis bestaat uit een melkkelder (links), begane grond- en kapverdieping onder een schilddak. Hierachter bevindt zich een éénlaags bouwmassa onder zadeldak waarop het stalgedeelte dwars aansluit.

Objecten van bedrijf- en techniek

De uit 1772 daterende korenmolen "Korpsershoek is beeldbepalend gesitueerd in de bocht van de Vlaardingsevaart. De molen is afkomstig uit Leimuiden en vervangt sinds 1950 een op deze plaats afgebrande grondzeiler.

Het gemaal van de Holierhoekse en Zouteveensepolder bevindt zich aan de Vlaardingsekade 59 en is gelegen in een landschappelijk waardevol gebied langs een jaagpad. Het in 1883 gebouwde gemaal werd als stoomgemaal op L-vormige plattegrond opgetrokken uit gele IJsselsteen in Eclectische trant. In de voorgevel bevinden zich gedenkstenen uit 1883 en 1919 met onder meer de namen van het toenmalige polderbestuur.
In 1919 werd het gemaal geëlektrificeerd: de stoomketel verdween, evenals de hoge schoorstenen. Aan de noordzijde werd een vleugel aangebouwd. Een centrifugaalpomp uit 1919 en een elektromotor uit 1953 staan nog in het gebouw opgesteld.
Het gemaal van de Dorppolder (Gaagweg 44) uit 1876, is opgetrokken uit grauwe baksteen. De stichtingssteen bevindt zich in de westgevel. Nabij het gemaal is een zeldzame heulbrug aanwezig.
Een eenvoudig gemaal van de Woudsepolder staat aan de Woudselaan, Eensgezindheid, gebouwd in 1918. Schuin tegenover bevindt zich een tweede gemaal van de Harnaspolder met dezelfde naam.

In 1912 werd de tramlijn van de Westlandse Stoomtrammaatschappij aangelegd die liep van Maaslandse Dam via Schipluiden naar Delft. Hieraan herinnert het in 1912 gebouwde tramstation aan de Otto van Zevenderstraat, inmiddels ingeklemd in een nieuwbouwwijk en nu in gebruik als trammuseum. In de voormalige wachtkamer zijn het in Jugendstil vormgegeven beschilderde houten plafond en lambrizering nog aanwezig. Ook de inrichting van de keuken dateert uit de bouwtijd.

De trambrug over de Vlaardingervaart is dé blikvanger buiten de bebouwde kom. Tot 1968 fungeerde de brug als trambrug, maar is nu een fietspad. Deze 60 meter lange zgn. 'boogligger', werd in 1912 door Werkspoor uit Amsterdam vervaardigd uit gewalst en geklonken ijzer en staal.
In het dorpscentrum liggen over de Gaag een ijzeren ophaalbrug en een voetgangersbrug, de zgn. kippenbrug.
Op de dijk tussen deze twee bruggen staat nog een opvallende gasoliepomp uit ca 1900 die de schepen van brandstof voorzag.
Een andere brug over de Gaag is de karakteristieke voetgangersbrug ter hoogte van de voormalige St. Jacobskerk. Hij dateert uit 1859 en is voorzien van rechthoekige gietijzeren pijlers. De brug was eigendom van de kerk en wordt daarom Kerkbrug genoemd.
Den Hoorn bezit, met name over de Lookwatering, verschillende ijzeren boogbruggetjes die uit het begin van de 20ste eeuw dateren.
Vrijwel alle boerderijen bezitten op de plaats waar de oprit de weg bereikt gemetselde heulen, zoals de heulbrug bij boerderij Huis ten Dorp Gaagweg 38, soms met fraaie hekwerken. Zij houden de herinnering levend aan de periode dat in Midden Delfland bijna al het transport over water werd vervoerd.

Dat Schipluiden een belangrijke schakel vormde in de regionale trekvaart blijkt uit de aanwezigheid van twee rolpalen in de bocht van de Vlaardingsekade. Zij hadden de functie om in de bocht van de vaarweg de jaaglijn te leiden en stonden opgesteld aan de binnenkant van het jaagpad. Dit jaagpad liep van Delft via Schipluiden naar Vlaardingen. De rolpaal bestaat uit een zwaar metalen U-bint die aan de waterzijde is voorzien van een houten, meedraaiende rol die voorkwam dat het touw schuurde.

Na-oorlogse uitbreidingen

Vonden in de jaren '50 voornamelijk kleinschalige uitbreidingen plaats in het dorp Schipluiden, vooral ten zuiden van de Vlaardingsekade, vanaf de jaren '70 waren de uitbreidingen grootschaliger. Noordwaarts van de Dorpsstraat en ten oosten van het Schoolplein werd op grote schaal gebouwd. De laatste uitbreidingen vinden momenteel plaats ten oosten van de Keen en Burgweg.
In Den Hoorn vonden de voornaamste uitbreidingen plaats in de jaren '60, met name ten noorden van de Hoornsekade. Het gebied tussen de Lookwatering en de Dijkhoornseweg wordt momenteel bebouwd.

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

SCHIPLUIDEN,
Stedebouwkundige typologie

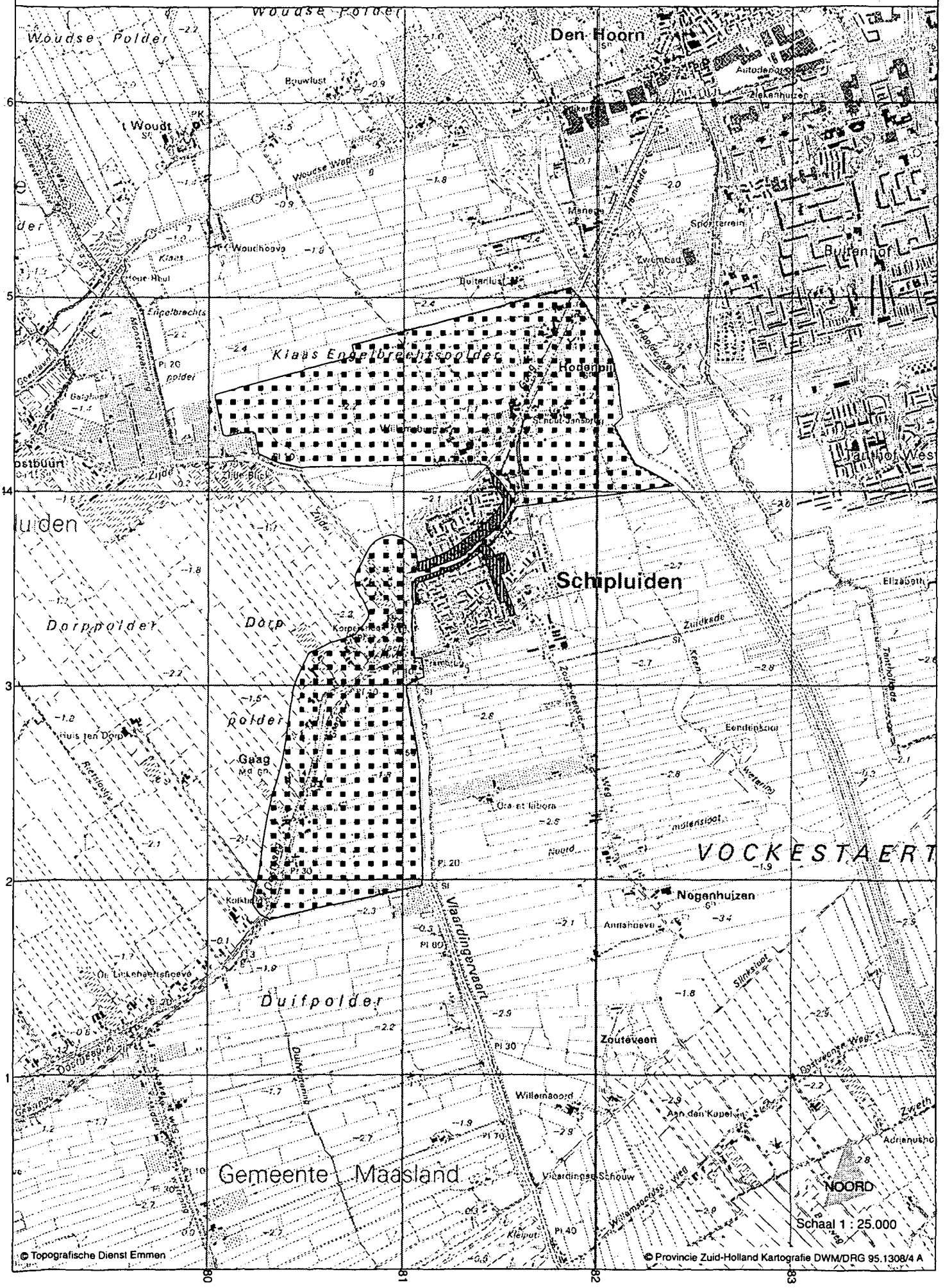

SCHIPLUIDEN

Stedebouwkundige typologie

1. Stedelijk ingericht gebied

1.1 Algemeen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- vaak eenvoudig of op pré-stedelijke structuur geënt stratennet
- stenen straten, geen voortuinen
- voornamelijk aaneengesloten bebouwing
- bebouwing deels complexgewijs, complexgrootte variabel

1.2 Stedelijk villagebied

- functie: wonen
- ligging in stedelijke context
- planmatige ontwikkeling
- stratennet royaal van opzet met soms bijzondere patroon- of vormkenmerken
- stenen straten met veelal ondiepe voortuinen
- bebouwing aaneengesloten of vrijstaand op geringe onderlinge afstand
- twee of meer bouwlagen hoog

2. Niet-stedelijk ingericht gebied

2.1 Algemeen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- vaak eenvoudig of op pré-stedelijke structuur geënt stratennet
- regelmatige voortuinen
- weinig aaneengesloten bebouwing
- bebouwing voornamelijk niet complexmatig

2.2 Tuinwijkachtige ontwikkeling

- functie: wonen
- planmatige ontwikkeling
- stratennet soms met bijzondere patroon- en vormkenmerken
- groene straten, voortuinen
- voornamelijk half open blokken, strokenbouw
- bebouwing complexmatig

2.3 Villagebied

- functie: wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- stratennet vaak met bijzondere vormkenmerken
- groene straten, tuinen rondom
- voornamelijk losse bebouwing
- bebouwing voornamelijk niet complexmatig

3. Gebied zonder woonfunctie

3.1 Industriegebied

- functie: industrie / bedrijvigheid / handel / verkeer
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of functies

3.2 Groen gebied

- functie: openluchtrecreatie (park, sportterrein, begraafplaats, enz.)
- voornamelijk onbebouwd terrein
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of functies

4. Ander gebied

- functie:

Na 1945 gereconstrueerd gebied

Gebieden met bijzondere waarden

1 Gaag

SCHIPLUIDEN,
Gebieden met bijzondere waarden

D. GEBIED MET BIJZONDERE WAARDEN SCHIPLUIDEN

criteria voor aanduiding van gebieden met bijzondere waarden.

Criteria	Gebieden	1
A. Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteiten, zoals:		
1. kwaliteit van het ruimtelijke concept;		+
2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;		++
3. betekeniis vanwege architectonische/architectuurhistorisch kwaliteiten:		+
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkeling (b.v. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark).		
B. Bijzondere historische betekenis, zoals:		
1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijke uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling:		
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken:		
3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfuntie (type, motief, datering).		
C. Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:		
1. betekenis als onderdeel van een groter geheel;		+
2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;		++
3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel.		+
D. Gaafheid van de in A t/m C genoemde kwaliteiten)	+	
E. Zeldzaamheid (van de in A t/m C genoemde kwaliteiten).		+

Toelichting

Centraal element in het dorp Schipluiden is de Gaag, de kronkelende, van zuid-west naar noord-oost verlopende rivier die het dorp in tweeën splitst. Vanuit Maasland loopt de Gaag noordwaarts naar Den Hoorn. De Rijksstraatweg ligt ten westen hiervan, de Tramkade ten oosten. De lintbebouwing langs de Gaag bestaat uit zowel boerderijen als woonhuizen vanaf midden vorige eeuw tot ongeveer 1940. In het dorp staan enkele karakteristieke panden zoals het voormalige postkantoor, de dorpsherberg en een voormalig slachthuisje.
Buiten het centrum, halverwege Schipluiden en Den Hoorn langs de Gaag, in het voormalige gehucht Hodenpijl, ligt de voormalige, door A. Roodenburg in neo-classicistische stijl gebouwde St. Jacobs Katholieke kerk, die uit 1840 dateert. Van 1840 tot 1963 fungeerde deze kerk als parochiekerk van Schipluiden. De naastgelegen pastorie, werd in 1872 in neo-gotische stijl ontworpen door Margry en Snickers. Rondom bevindt zich een tuin die zeer diep is aan de voorzijde. Ten zuiden van de bebouwde kom van Schipluiden, aan het begin van de Gaagweg, ligt de Algemene Begraafplaats die uit 1828 dateert.
Slechts een klein gedeelte dateert nog uit de 19de eeuw. Daartoe behoren enkele hardstenen grafzerken en een houten lijkenhuisje.
Mede bepalend voor het karakteristieke beeld van het gebied zijn de verschillende ijzeren bruggen over de Gaag. In het dorpscentrum liggen over de Gaag een ijzeren ophaalbrug en een voetgangersbrug, de zgn. kippenbrug. Ter hoogte van de St. Jacobs Katholiekekerk bevindt zich een gietijzeren voetgangersbrug die uit 1859 dateert. De brug was eigendom van de kerk en wordt daarom Kerkbrug genoemd.
Op de dijk tussen deze twee bruggen staat nog een opvallende gasoliepomp uit ca 1900 die de schepen van brandstof voorzag.

Het landelijk karakter van Schipluiden is met name te danken aan het open polderlandschap met boerderijen die veelal zijn omgeven door hoge schaduwbomen zoals kastanje- en lindebomen. Een aantal bijzonder karakteristieke boerderijen ligt langs de Gaag. De voorgevel is veelal georiënteerd op het zuidoosten. De melkkelder en bovengelegen opkamer liggen meestal aan de koele noord-oostelijke zijde en vrijwel altijd aan de nieterfzijde van de boerderij. Vrijwel alle boerderijen bezitten min of meer losstaande stenen wagenschuren, vaak met grote dubbele inrijdeuren. Behalve de langhuisboerderijen, waarbij het woon- en stalgedeelte in elkaars verlengde liggen, komen, boerderijtypen op T- of L-vormig grondvlak en het dwarshuis voor.
Rijksstraatweg 12 is ook een boerderij op T-vormig grondvlak. Het boerderijcomplex dateert uit 1906 en is nu in gebruik als stoeterij en manege. De stenen hekpijlers vermelden de naam van de hoeve: Rehoboth. Het is monumentale boerderij met een rijke detaillering in hout-, ijzer- en metselwerk. Een monumentale hardstenen trap leidt naar de entree van het voorhuis. De boerderij is georiënteerd op het oosten en bezit onder beide opkamers van het voorhuis een melkkelder. Het woongedeelte bevindt zich achter het voorhuis aan de erfzijde. Het lange stalgedeelte bevindt zich aan de achterzijde. De naastgelegen monumentale schuur is eveneens rijk en zorgvuldig uitgevoerd.
Vrijwel alle boerderijen bezitten op de plaats waar de oprit de weg bereikt gemetselde heulen, zoals de heulbrug bij boerderij Huis ten Dorp Gaagweg 38, soms met fraaie hekwerken. Zij houden de herinnering levend aan de periode dat in Midden Delfland bijna al het transport over water werd vervoerd.
Binnen de bebouwde kom van Schipluiden staan nog enkele (voormalige) boerderijen langs de Gaag. Soms staan er leilinden langs de voorgevel.

De Gaag en de bebouwing ter weerszijden daarvan kunnen als een gebied met bijzondere waarde worden aangemerkt omdat het landschappelijk en cultuur-historisch een karakteristiek gebied is. De verkaveling en de oorspronkelijke bebouwing zijn redelijk intact gebleven. Het kronkelende water van de Gaag en de verschillende bruggetjes erover herinneren aan de periode dat Schipluiden een belangrijke schakel vormde in de regionale trekvaart. Ondanks de drukke Rijksstraatweg en de oprukkende bebouwing van omringende steden als Delft, Schiedam en Vlaardingen, is het landelijk karakter van het gebied rond de Gaag tot op heden behouden gebleven. Door een beschermde status kan dit bijzondere karakter behouden blijven.